

واکاوی نقش دانشگاه نسل چهارم (دانشگاه اجتماعی) در توسعه منطقه‌ای*

آرش یدالهی ده‌چشمه^۱، سعید رجائی‌پور^۲، سیدعلی سیادت^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۲/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۶/۰۷

چکیده

این پژوهش باهدف بررسی نقش دانشگاه نسل چهارم (دانشگاه اجتماعی) در توسعه منطقه‌ای انجام شد. برای دستیابی به این هدف از رویکرد کیفی و بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی استفاده شد. مشارکت‌کنندگان بالقوه پژوهش شامل متخصصان و صاحب‌نظران حوزه آموزش عالی و دانشگاهیان بودند؛ که بر اساس روش نمونه‌گیری هدفمند زنجیره‌ای و با به‌کارگیری معیار اشباع نظری، تعداد ۲۵ نفر از آن‌ها مورد مصاحبه نیمه‌ساختاریافته قرار گرفتند. به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار MAXQDA و تکنیک تحلیل مضمون براون و کلارک (۲۰۰۶) استفاده شد. طی فرایند شش مرحله‌ای (آشنایی با داده‌های اولیه، ایجاد کدهای مفهومی اولیه، جستجو و شناخت کدهای گزینشی، شکل‌گیری مضامین فرعی، تعریف و شکل‌گیری مضامین اصلی و بازبینی تجزیه و تحلیل)، ابتدا تعداد ۱۴۱ کد اولیه مشخص شد که پس از بررسی و پالایش آن‌ها تعداد ۸۲ کد گزینشی به‌دست آمد. بعد از بازبینی و پالایش آن‌ها تعداد ۱۲ مضمون فرعی و ۳ مضمون اصلی شناسایی شد. اعتبار داده‌ها از طریق بازبینی توسط مصاحبه‌شوندگان و مرور هم‌تا مورد تأیید قرار گرفت. یافته‌ها نشان داد که دانشگاه نسل چهارم (دانشگاه اجتماعی) در سه حوزه فرهنگی-اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی زمینه توسعه منطقه‌ای را فراهم می‌آورد. در حوزه فرهنگی و اجتماعی از طریق توسعه اجتماعی، اشاعه ارزش‌ها و هویت منطقه‌ای، توسعه تفکر مردم‌سالاری، امیدآفرینی اجتماعی و مشارکت در تمدن‌سازی و ایجاد تعهد مدنی در توسعه منطقه نقش دارد. در حوزه اقتصادی از طریق ایجاد اقتصاد مبتنی بر دانش، دانشگاه نسل چهارم محرک اقتصاد مولد و پایدار منطقه‌ای بوده و از طریق توسعه کارآفرینی اجتماعی و خروجی‌های حرفه‌ای و ماهر در توسعه منطقه‌ای تأثیرگذار است و در نهایت در حوزه زیست‌محیطی از طریق تشویق فرهنگ حفاظت از محیط‌زیست، دانش‌افزایی زیست‌محیطی و توسعه فناوری‌های زیست‌محیطی، باعث توسعه منطقه‌ای می‌شود. واژگان کلیدی: توسعه اقتصادی، توسعه زیست‌محیطی، توسعه فرهنگی-اجتماعی، توسعه منطقه‌ای، دانشگاه نسل چهارم.

* مقاله علمی-پژوهشی، مستخرج از رساله دکتری با عنوان «تدوین الگوی دانشگاه نسل چهارم و امکان‌سنجی

استقرار آن در دانشگاه اصفهان»، دانشگاه اصفهان، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، گروه علوم تربیتی

۱ دانشجوی دکتری مدیریت آموزش عالی دانشگاه اصفهان، ایران arash.yadollahi@edu.ui.ac.ir

۲ دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه اصفهان، ایران (نویسنده مسئول) s.rajaipour@edu.ui.ac.ir

۳ استاد گروه علوم تربیتی دانشگاه اصفهان، ایران s.a.siadat@edu.ui.ac.ir

An Analysis of The role of Fourth Generation University (social university) in Regional Development*

Arash Yadollahi Dehcheshmeh¹, Saeed Rajaipour², Seyed Ali Siadat³

Received March 16, 2021 Accepted August 29, 2021

Abstract

The main purpose of this study was to investigate the role of the fourth generation university in regional development to achieve this goal, a qualitative approach and descriptive-analytical method were used. Potential participants in the study included experts and scholars in the field of higher education and academics and 25 of them were interviewed semi-structured based on purposive sampling method and theoretical saturation criteria. In order to analyze the data, MAXQDA software and Brown and Clark (2006) theme analysis technique were utilized. Through a six-step process (familiarity with primary data, creation of basic conceptual codes, search and recognition of selective codes, formation of sub-themes, definition and formation of main themes and review) analysis, 141 primary codes were identified, after reviewing and refining which, 82 selective codes were obtained. After reviewing and refining them, 12 sub-themes and 3 main themes were identified. The validity of the data was verified through a review by the interviewees. The findings showed that the fourth generation university (social university) provides the ground for regional development in three areas: socio-cultural, economic and environmental. In the cultural and social spheres, through social development, disseminating of regional values and identity, developing democratic thinking, creating social hope, and participating in civilization, and creating civic commitment plays a role in the development of the region. In the economic field, by creating a knowledge-based economy, the fourth generation university is a stimulant of productive and sustainable regional economy, the development of social entrepreneurship professional and skilled outputs is effective in the development of regions. Finally, in the field of environment, through encouraging a culture of environment preservation, environmental knowledge enhancement and development of environmental technologies, it causes regional development.

Keywords: Fourth Generation University, Regional Development, Socio-Cultural Development, Economic Development, Environmental Development

* Scientific-research article, extracted from PhD Thesis titled «Developing a model of fourth generation university and feasibility study of its establishment at Isfahan university ». University of Isfahan, Faculty of Education and Psychology.

1 PHD Student of Higher Education Management ,University of Isfahan,Iran
arash.yadollahi@edu.ui.ac.ir

2 Associate Professor University of Isfahan,Iran.(corresponding author). s.rajaipour@edu.ui.ac.ir

3 Professor University of Isfahan,Iran. s.a.siadat@edu.ui.ac.ir

مقدمه و طرح مسئله

آموزش عالی به‌عنوان نهادی فرابخشی در خدمت خرده‌نظام‌های اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جوامع قلمداد می‌شود و در کنار وظایف و کارکردهای اساسی خود مانند تولید دانش، ارتقای مهارت و پرورش نیروی انسانی، با تأثیرگذاری بر خرده‌نظام‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه سهم مهمی در تولید و بازتولید فرهنگ نسل فعلی و نسل‌های آتی دارد (مرجائی، ۱۳۹۹). دانشگاه مسئولیت‌گرای امروزی نهادی اجتماعی است که به یاری قابلیت‌های منحصربه‌فرد و حرفه‌ای خود، سهمی مؤثر در توانش‌ها و تحولات اجتماعی و سیاسی جامعه بر عهده دارد و پایگاهی ارزنده برای آگاهی‌بخشی، هدایت عمومی، نقد و نظارت بر سیاست‌های حاکم و روندهای اثرگذار بر سرنوشت جمعی ملت‌ها و دولت برشمرده می‌شود (بوک^۱، ۱۳۹۶: ۱۰). درحالی‌که جوامع امروزی به‌طور فزاینده‌ای به‌سمت جوامع دانش‌بنیان حرکت می‌کنند، نقش دانشگاه‌ها در مسائل اجتماعی و به‌خصوص مسائل منطقه‌ای و محلی برجسته‌تر می‌شود. دانشگاه‌ها برای رشد و توسعه جوامع از مؤسسات فرعی به مؤسسات اصلی تبدیل شده‌اند و نقش آن‌ها به‌عنوان موتور نوآوری تعریف شده است. تأثیر بر اقتصاد منطقه‌ای از طریق تعامل اجتماعی، بهبود و توسعه کیفیت نیروی کار جوامع محلی، انتقال فناوری به صنعت و افزایش جذابیت مناطق محلی برای کارآفرینان، جزء اهداف بلندمدت دانشگاه‌ها در جوامع امروزی است (کای و همکاران^۲، ۲۰۲۰).

تغییر و تحول در سیستم پویای دانشگاه و توسعه متعادل و نظام‌مند آن، نیازمند تفکر و عمل برنامه‌ریزی و مدیریت و سازگاری با محیط درون‌سازمانی و محیط بیرونی دانشگاه به‌منظور پاسخگویی به نیازهای جامعه در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است (ثمری و همکاران، ۱۳۹۳). دانش دانشگاه وقتی با ارزش و مهم است که بر رفاه اجتماعی تأثیر داشته باشد، در تحول اجتماعی خود را به اشتراک بگذارد، سهمی در توسعه و رفاه بشر در پایداری زیست‌بوم داشته باشد و نقش خود را در پاسخگویی و فهم سفارش‌های خاموش اجتماعی انجام دهد (فراستخواه، ۱۳۹۷: ۱۸۴).

1 Bok
2 Cai et al

فهم چالش‌های پیش روی آموزش عالی و انتظارات از آن با تکیه بر مؤلفه‌های درونی و بیرونی نظام علم، وضعیت فعلی و آینده‌نگری تعاملات میان دانشگاه و محیط پیرامون به مدد مطالعات فرهنگی و اجتماعی ممکن می‌نماید و از این طریق می‌توان راهبردهای تعادل‌بخش میان کارویژه‌های دانشگاه با نیازهای اجتماعی ارائه داد. بر این اساس مطالعات آموزش عالی برای شناخت وضعیت موجود، ارزیابی تعاملات آن با جامعه و ایفای نقش مؤثرتر آموزش عالی در ترسیم آینده کشور، نیازمند بهره‌گیری از ظرفیت علوم اجتماعی و علوم انسانی و کاربرست راهبردهای آن در عرصه سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری است (تایت^۱، ۱۳۹۶).

تجربه‌های تاریخی، شواهد و نتایج مطالعات آینده‌پژوهی آموزش عالی نشان می‌دهد تداوم حیات اثربخش و سازنده نظام دانشگاهی منوط به تأمین الزامات و شرایط محیطی است. دانشگاه منفعلی که قادر به حل مسائل مبتلابه سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی جامعه نباشد دانشگاه کیفی نبوده و از لحاظ شکلی یا کارکردی وجود مؤثری نخواهد داشت. دانشگاهی که قدرت تعامل و تعادل پویا با نظام‌های پیرامونی داشته و منشأ اثر در زیست‌بوم و زمینه محلی، منطقه‌ای، ملی و جهانی است به‌عنوان دانشگاه سازگار با محیط علمی و اجتماعی است (مهدی، ۱۳۹۴). دانشگاه‌هایی که علاوه بر کسب اعتبار بین‌المللی به محیط اجتماعی، محلی و منطقه‌ای توجه دارند، دانشگاه‌های نسل چهارم یا همان دانشگاه‌های اجتماعی می‌باشند. به اعتقاد والایس^۲ (۲۰۱۵) بی‌توجهی دانشگاه به مسئولیت اجتماعی در هر یک از ابعاد آن نتایجی مخرب به دنبال دارد، از جمله: نبود هوشمندی، نبود آموزش‌های اخلاقی و شهروندی، نبود پژوهش مبتنی بر نیاز اجتماعی، نبود پاسخگویی به اجتماع، نبود دموکراسی و شفافیت، سوءاستفاده‌های بازار کار و فقر در اقدامات محیط‌زیستی که بسیاری از این موارد در جامعه ایران قابل مشاهده است و ناشی از بی‌تفاوتی به مسئولیت اجتماعی دانشگاهیان است (برادران حقیر و همکاران، ۱۳۹۸).

حال آنکه دانشگاه در رابطه با مسئولیت اجتماعی تعهدی دوگانه دارد؛ اول اینکه دانشگاه به‌مثابه یک سازمان در جامعه فعالیت می‌کند؛ لذا شایسته است نسبت به مسائل اجتماعی چه از نظر روحی و روانی و چه از نظر مسائل زیست‌محیطی حساس بوده و در قبال جامعه

1 Tait

2 Vallaeys

درون‌سازمانی (اعضای هیئت‌علمی، کارکنان، مدیران و دانش‌جویان) و برون‌سازمانی خود (جامعه‌ای که به آن تعلق دارد)، احساس مسئولیت کند. دومین تعهد و مهم‌تر آنکه، دانشگاه علاوه‌براینکه با تدوین راهبرد مسئولیت اجتماعی خود الگویی برای این امر مهم است، عهده‌دار وظیفه آموزش و ترویج فرهنگ مسئولیت اجتماعی به سازمان‌ها، شهروندان و جامعه نیز خواهد بود. لذا، شایسته است که دانشگاه هم در نقش سازمانی و نهادی خود، مسئولیت اجتماعی را رعایت کند و به آن پایبند باشد و هم با رفتار، برنامه‌ها و عملکردهایش مروج فرهنگ مسئولیت اجتماعی در سازمان‌ها و جامعه باشد. همچنین، از منظر تمایزی که دانشگاه در رابطه با مسئولیت اجتماعی نسبت به سایر سازمان‌ها و بنگاه‌های کسب‌وکار دارد، نقش مهم‌تری را در جامعه ایفا می‌کند (شفائی یامچلو و همکاران، ۱۳۹۷).

بنابراین می‌توان اذعان داشت که پدیده نسل چهارم دانشگاهی موضوعی نو و تازه در آموزش عالی هست که با توجه به ماهیت آن، علاوه‌بر توسعه و گسترش هنجارهای اجتماعی، توجه خاصی به مسائل منطقه‌ای و محلی در توسعه پایدار دارد. در این راستا، پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به این پرسش کلیدی است که: دانشگاه‌های نسل چهارم چه ویژگی‌هایی دارند و نقش آن‌ها در توسعه منطقه‌ای چیست؟

مبانی نظری پژوهش

تحولات دانشگاهی جهان پیشرو به‌صورت سه و اخیراً چهار نسل توصیف شده است. تغییر نسل‌ها نشان‌دهنده رویدادهای مهم و تجربه‌های تازه و نوپدید وقوع یک یا چند واقعه اثرگذار در فلسفه وجودی و کارویژه‌های دانشگاهی است.

نسل اول دانشگاهی تا نیمه سده بیست، بیشتر بر آموختن و یادگرفتن دانش تأکید دارد، عمدتاً حامل ارزش‌های کلاسیک مدرن و میراث عصر روشنگری و بعدازآن است و برای ارزش‌های اصیل دانشگاهی در علم‌آموزی اهمیت جدی قائل است (فراستخواه، ۱۳۹۷: ۱۱۹-۱۱۵). حفظ دانش‌ها و سپس توزیع گسترده آن تحت شکل‌های متنوع آموزش کلاس، آموزش در خارج از دانشگاه، مشارکت در رسانه‌ها، مقاله‌های ترویجی، کتاب‌های درسی و غیره، این نقش را عملی می‌سازد (یمینی دوزی سرخابی، ۱۳۹۸: ۷۷). رسالت و مأموریت اصلی دانشگاه‌های آموزش‌محور، آموزش دانش‌جویان و آماده کردن آن‌ها برای کار حرفه‌ای است

(مهدی و شفیعی، ۱۳۹۶)؛ بنابراین دانشگاه‌ها با جهت‌گیری‌های آموزش‌محور، شخصیت‌های آموزشی تربیت می‌کنند نه برانگیختن حس تحقیق و خلاقیت در دانشجویان. مطالعات تطبیقی نیز حاکی از عدم کارایی دانشگاه‌های مدرنی بوده که آموزش‌محور عمل کرده‌اند (شکیبایی و همکاران، ۱۳۸۸).

در نسل دوم دانشگاه که طی دهه ۸۰ به عرصه آمده است و تحت تأثیر گذر از عصر صنعت به پسا صنعت و جامعه اطلاعاتی است، پژوهش و پدیدآوری دانش اهمیت می‌یابد، بدون اینکه آموزش از آن جدا باشد. در این نسل، دانشگاه‌ها به پژوهش‌ها در چارچوب جهانی روی می‌آورند. دانش تازه‌ای تولید نمی‌شود و در بهترین حالت کاربردی هستند و در آن‌ها خلق نظریه و نوآوری مشاهده نمی‌شود (فراستخواه، ۱۳۹۷).

از سوی دیگر، نسل سوم دانشگاهی به دانشگاه کارآفرین معروف است. دانشگاه‌های کارآفرین به‌مثابه نسل تکامل‌یافته دانشگاه‌های نسل اول و نسل دوم، با ایجاد محیط یادگیرنده که در آن تطبیق با تغییر و استفاده از فرصت‌های نوآوری حرف اول را می‌زند، شروع‌کننده حرکتی هستند که در نهایت به تقویت نظام ملی نوآوری منجر می‌شود. دانشگاه کارآفرین دانش‌آموختگانی را به جامعه تحویل می‌دهد که دانش را در کنار پژوهش‌های کاربردی به خدمت گرفته و با نوآوری، کار می‌آفرینند (مهدی و شفیعی، ۱۳۹۶). در این نسل دانشگاه‌ها علاوه بر آموزش و تولید دانش، به ارزش‌آفرینی دانش اقدام کرده و فرصت‌های کسب و کار جدیدی برای جامعه خلق می‌کنند.

از گفتمان جدیدی که در آموزش عالی در حال ظهور است، به‌عنوان نسل چهارم یاد می‌شود. نسلی که در آن دانشگاه به آفرینش منطقه‌ای و محلی دانش اقدام می‌کند، به توسعه پایدار محلی و منطقه‌ای کمک علمی می‌کند، برنامه درسی را به مسائل و چالش‌های بشری و اجتماعی، منطقه‌ای و محلی معطوف می‌کند و به مسئولیت اجتماعی خود توجه می‌کند (فراستخواه، ۱۳۹۷). آموزش بر اساس نیاز جامعه و دانشجو انجام می‌شود و حل چالش‌های جامعه به‌عنوان اساس تحقیق در نظر گرفته می‌شود (گودرزوند چگینی، ۱۳۹۷). دانشگاه امروزی ضمن آنکه نهادی مولد آگاهی و عقلانیت است، نقشی کلیدی در مسیر تعالی حیات اجتماعی جامعه و تقویت فضیلت‌هایی چون آگاهی باوری، آزادی اندیشی، روحیه نقادی، نظارت جمعی و دفاع از حریم و حیثیت معنوی و تاریخی نظام کلان اجتماعی را بر عهده دارد (بوک، ۱۳۹۶). بنابراین مسئولیت

اجتماعی دانشگاه، انتظاری هنجارین از دانشگاه به‌عنوان نهاد اجتماعی است که به نیازهای حال و آتی ذی‌نفعان درونی و بیرونی، رفاه اجتماعی، کیفیت زندگی، برابری بخت‌های زندگی، رفع آسیب‌های اجتماعی و زیست‌محیطی، صلح و همزیستی و پایداری توسعه توجه می‌کند و کارکردهای آموزشی، پژوهشی، خدمات تخصصی و سایر کارویژه‌های خود را به پاسخگویی اجتماعی به انتظارات اجتماعی یادشده معطوف می‌دارد (برادران حقیر و همکاران، ۱۳۹۸). در ادامه ویژگی‌های چهار نسل دانشگاهی در جدول شماره (۱) ارائه شده است.

جدول ۱. ویژگی‌های چهار نسل دانشگاهی

منظر	دانشگاه نسل اول	دانشگاه نسل دوم	دانشگاه نسل سوم	دانشگاه نسل چهارم
هدف	آموزش	آموزش و پژوهش	آموزش، پژوهش و دانش‌چگونگی بهره‌برداری از آن‌ها	آموزش و پژوهش، تحقیق و توسعه و نوآوری، استفاده از دانش و توسعه اقتصادی فعالانه
نقش	دفاع از حقیقت	کشف طبیعت	خلق ارزش افزوده	کمک به توسعه اقتصاد محلی
خروجی	حرفه‌ای	حرفه‌ای‌ها به‌علاوه دانشمندان	حرفه‌ای‌ها، دانشمندان به‌علاوه کارآفرینان	حرفه‌ای‌ها، دانشمندان، کارآفرینان و اقتصاد منطقه‌ای رقابتی
زبان	لاتین	زبان‌های ملی	انگلیسی	چندزبانه (ملی و انگلیسی)
سازمان	دانشکده، کالج	دانشکده	مؤسسات دانشگاهی	-
مدیریت	توسط مقامات	توسط دانشگاهیان	مدیران حرفه‌ای	مدیران حرفه‌ای و کارشناسان محلی

(منبع: ویسما^۱، ۲۰۰۹؛ کوتوز و همکاران^۲، ۲۰۱۵)

پیشینه پژوهش

امروزه نقش روبه‌رشد دانشگاه‌ها به‌عنوان عامل مهمی در توسعه اجتماعی جوامع در مدارک علمی و اسناد سیاست‌گذاری اهمیت زیادی پیدا کرده است، اما مطالعات اندکی پیرامون نقش آموزش عالی در توسعه منطقه‌ای انجام گرفته است که در اینجا به ذکر چند نمونه داخلی و خارجی پرداخته خواهد شد.

1 Wissema

2 Kotosz et al

خرمشاد و آدمی (۱۳۸۸) در پژوهشی با عنوان «انقلاب اسلامی، انقلاب تمدن ساز، دانشگاه ایرانی، دانشگاه تمدن ساز» بیان داشتند که دانشگاه‌ها به‌عنوان ستون‌های برپادارنده تمدن هستند و بدون دانشگاه هیچ تمدنی راه به‌جایی نخواهد برد. از نظر آن‌ها در عصر جدید کارکرد دانشگاه تنها در آموزش، پژوهش و کارآفرینی خلاصه نمی‌شود، بلکه در نقش یک پایگاه معرفتی به فرهنگ‌سازی و تمدن‌سازی نوین می‌پردازد.

در پژوهشی با عنوان «مؤلفه‌های ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی»، حبیبی و همکاران (۱۳۹۵) در مدل مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه، پنج بُعد بشردوستانه، اقتصادی، قانونی، اخلاقی و فناوری را شناسایی کردند. آن‌ها در این پژوهش شش مأموریت، فراهم کردن متخصصان فنی موردنیاز بخش صنعت؛ توسعه علمی و ترویج محتوای تولیدشده در جامعه؛ توسعه فناوری‌های کاربردی؛ کارآفرینی و تجاری‌سازی؛ توسعه‌گرایی و ارائه خدمات کسب‌وکار، سیاست‌گذاری نظام‌های نوآوری، اقتصادی و اجتماعی را برای ارتقای مسئولیت‌پذیری دانشگاه آزاد در خصوص جامعه منطقه‌ای و کشوری ترسیم کردند. در پژوهش دیگر شفائی یامچلو و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «مسئولیت اجتماعی در دانشگاه‌ها»، با استفاده از مدل والایس به بررسی وضعیت موجود دانشگاه تهران در رابطه با مسئولیت اجتماعی در چهار بُعد: دانشگاه مسئول به‌لحاظ اجتماعی و زیست‌محیطی (تأثیرات سازمانی)؛ آموزش مسئولانه و معتبر حرفه‌ای‌ها و شهروندان (تأثیرات آموزشی)؛ مدیریت اجتماعی دانش (تأثیرات شناختی) و حمایت یکپارچه دانشگاه از توسعه پایدار (تأثیرات اجتماعی) پرداختند. یافته‌های پژوهش آن‌ها نشان داد که وضعیت موجود دانشگاه تهران در زمینه مسئولیت اجتماعی چندان رضایت‌بخش و مطلوب نیست.

«مفهوم‌سازی مسئولیت اجتماعی دانشگاه در ایران» عنوان پژوهش برادران حقیر و همکاران (۱۳۹۸) است که به‌منظور مفهوم‌سازی مسئولیت اجتماعی دانشگاه در کشور ایران انجام شد. آن‌ها با استفاده از روش کیفی مبتنی بر نظریه بر پایه اشتراوس - کوربین، شرایط علی، پدیده قانونی، زمینه‌های مؤثر و متغیرهای مداخله‌کننده، راهبردها و روش‌ها، فرایندها و پیامدهای مسئولیت اجتماعی دانشگاه را شناسایی کردند. آن‌ها در پژوهش خود نشان دادند که مفهوم نهادی مسئولیت اجتماعی دانشگاه هنوز در ایران ظهوری ندارد و دانشگاه‌های ایرانی در دوره

جینی از طیف توسعه دانشگاه مدنی است و در مواردی در حال ورود به مرحله پایداری قرار دارند. از نظر آن‌ها اهتمام دانشگاه‌ها هنوز بر آموزش و پژوهش به شیوه سنتی است و راهبرد مشخصی برای مسئولیت اجتماعی وجود ندارد. رجیبان غریب و همکاران (۱۳۹۹) پژوهشی با عنوان «تدوین الگوی پیوند دانشگاه و جامعه مبتنی بر رویکرد مسئولیت‌پذیری اجتماعی در آموزش عالی کشاورزی» انجام دادند. یافته‌های پژوهش آن‌ها به معرفی الگوی چندلایه پیوند دانشگاه و جامعه شامل چهار لایه: لیتانی، علل اجتماعی، گفتمانی و اسطوره‌ها/ استعاره‌ها و شش زیرلایه پیشران‌ها، آمادگی‌ها، ارزش‌ها، سازوکارها، دستاوردها و پیامدها منجر شد. آن‌ها در زیرلایه پیامدها نشان دادند که پیامدهای مسئولیت‌پذیری اجتماعی برای جامعه شامل سه بُعد پایداری اجتماعی، پایداری اقتصادی و پایداری زیست‌محیطی است که نشان‌دهنده سه بُعد اصلی مدنظر در توسعه پایدار در بخش کشاورزی (زیست‌بوم‌های پایدار کشاورزی) و فراتر از آن کل جامعه است.

در پژوهشی با عنوان «سرمایه اجتماعی دانشگاهی: مقایسه دانشجویان ایرانی در حال تحصیل در ایران و هند»، مرجائی (۱۳۹۹) با بررسی سیزده شاخص از انواع مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در میان دانشجویان ایرانی و دانشجویان ایرانی خارج از کشور نشان داد وضعیت سرمایه اجتماعی دانشجویان دکتري ایرانی داخل کشور با دانشجویان دکتري در حال تحصیل در خارج از کشور تفاوت معناداری ندارد و در حد متوسط به پایین است. به اعتقاد ایشان سیاست احیای شبکه‌های اجتماعی و فرهنگی و تقویت حلقه‌های مشترک کاری کنشگران دانشگاه اعم از دانشجویان، استادان، مدیران و فعالان فرهنگی و اجتماعی از برنامه‌های لازم برای ارتقای وضعیت سرمایه اجتماعی و فرهنگی در نظام دانشگاهی است.

کرمی و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی به نقش دانشگاه‌ها در حفظ تعادل بوم‌شناختی و محیط‌زیست اشاره کرده‌اند. آن‌ها در پژوهش خود دریافتند که می‌توان آخرین دستاوردهای دانش بومی، دانش اعتقادی و دانش مذهبی حاکم بر دانشگاه‌ها را در تدوین برنامه درسی سبز به کاربرد. همچنین پاولوسکی^۱ (۲۰۰۹) در پژوهشی با عنوان «دانشگاه نسل چهارم، خالق توسعه محلی و منطقه‌ای»، نشان داد که دانشگاه نسل چهارم زمینه‌ساز توسعه منطقه‌ای و محلی است؛

1 Pawlowski

تغییرات قابل توجهی در محیط زیست ایجاد می کند و به نیازهای اقتصادی مبتنی بر دانش یک فرد پاسخ می دهد. آبل و دیتز^۱ (۲۰۱۱) نیز در پژوهشی با عنوان «آیا کالجها و دانشگاهها، سرمایه انسانی خود را توسعه می دهند؟»، به تأثیر دانش و تخصص سرمایه انسانی بر موفقیت اقتصادی اشاره کردند و اذعان داشتند ساختن سرمایه انسانی منطقه‌ای، به عنوان یک عامل فزاینده‌ای از راهبردهای توسعه اقتصادی محلی است که مؤسسات آموزش عالی نقش مهمی در توسعه و رفع نیازهای سرمایه انسانی منطقه‌ای ایفا می کنند. در پژوهشی دیگر با عنوان «نقش دانشگاهها در توسعه منطقه‌ای»، ابونی^۲ (۲۰۱۶) نشان داد که سیاست‌های مؤسسات آموزش عالی نقش کلیدی در توسعه منطقه‌ای دارد و مقامات دولتی و محلی باید با ایجاد یک محیط پویا و سیاست‌های حمایتی به تعامل مؤثر بین آموزش عالی با بخش صنعت و کسب و کار محلی کمک کنند.

«دانشگاه‌های نسل چهارم به عنوان دانشگاه‌های موفق در بهبود رقابت منطقه‌ای»، عنوان پژوهش لاکویس و زیوتی^۳ (۲۰۱۷) است. آنها در پژوهش خود مدل‌های دانشگاهی پورتر^۴، مدل سه‌بعدی هلیکس^۵ و مدل دانشگاه‌های نسل چهارم را به عنوان برآورده کننده نیازها و خواسته‌های جامعه مبتنی بر دانش معرفی کردند. می‌یر و همکاران^۶ (۲۰۱۸) نیز در پژوهشی با عنوان «آموزش سفارشی به عنوان چارچوبی برای تقویت همکاری بین مؤسسات آموزش عالی و بازیگران منطقه‌ای در توسعه پایدار»، به نقش دانشگاه‌های نسل چهارم در ایجاد فرصت یادگیری مادام‌العمر اشاره کرده‌اند. از نظر آنها دانشگاه نسل چهارم تأثیر مستقیم در کیفیت بخشی به زندگی ساکنان منطقه‌ای و محلی دارد و توانمندسازی افراد، ایجاد اعتماد به نفس، تقویت هویت و آمادگی فرهنگی، بهبود چشم‌انداز کار و ثبات شغلی را برای اجتماع محلی به ارمغان می آورد. در پژوهشی با عنوان «یک چارچوب ارزیابی برای تأثیر دانشگاهها در نوآوری منطقه‌ای»، جانکرز و همکاران^۷ (۲۰۱۸) نشان دادند که نقش دانشگاه‌های نسل چهارم در مشارکت سیستم نوآوری، فراتر از مأموریت‌های اصلی آنها است. به اعتقاد آنها، دانشگاه‌های نسل چهارم با استفاده از

1 Abel & Deitz

2 Abonyi

3 Lukovics & Zuti

4 Porter

5 Helix

6 Meyer et al

7 Jonkers et al

خروجی‌ها و محصولات باارزش (منابع انسانی، دانش، مهارت و فناوری) به‌طور فزاینده‌ای نقش اساسی در هماهنگ کردن نقش‌آفرینان دولتی و خصوصی بازی می‌کنند و یک چارچوب سازمانی مساعد برای فعالیتهای نوآوری و توسعه استراتژی‌های منطقه‌ای ایجاد می‌نمایند. از سوی دیگر بنورث و فیتجار^۱ (۲۰۱۹) در پژوهش خود با عنوان «زمینه‌سازی نقش دانشگاه‌ها در توسعه منطقه‌ای» اذعان داشتند که دانشگاه‌های پیشرو از طریق مشارکت در مهارت‌افزایی بازار کار، توسعه شبکه‌های نوآوری منطقه‌ای با استفاده از دانش به‌روز و جهانی، حمایت از مشارکت منطقه‌ای دانشگاهیان و بالابردن کیفیت فرآیندهای استراتژی نوآوری منطقه‌ای و دارایی‌های نوآوری جمعی می‌توانند در توسعه منطقه‌ای تأثیرگذار باشند.

مروری هرچند کوتاه بر پیشینه پژوهش حاضر نشان می‌دهد که پدیده نسل چهارم دانشگاهی موضوعی نو و تازه در آموزش عالی است که با توجه به ماهیت آن و توجه خاصی که این دانشگاه‌ها به مسائل منطقه‌ای و محلی در توسعه پایدار دارد در دهه اخیر مورد توجه نظریه‌پردازان خارجی و داخلی قرار گرفته است. در بعضی از پژوهش‌های انجام‌شده ابعاد و مؤلفه‌های دانشگاه اجتماعی شناسایی شده و یا به‌صورت کلی به آن اشاره شده است. اما با توجه به اینکه نقش دانشگاه نسل چهارم نسبت به سایر نسل‌های دانشگاهی در تحول منطقه‌ای و محلی برجسته‌تر است و به تأثیر اجتماعی دانشگاه در توسعه پایدار منطقه‌ای توجه بیشتری دارد، در این پژوهش تنها پیامدهای دانشگاه نسل چهارم در توسعه منطقه‌ای مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است.

روش‌شناسی پژوهش

با توجه به اینکه پژوهش حاضر به واکاوی نقش دانشگاه‌های نسل چهارم (دانشگاه اجتماعی) در توسعه منطقه‌ای می‌پردازد، ازمنظر هدف می‌تواند جزء پژوهش‌های کاربردی قرار گیرد. از نظر شیوه جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات از نوع توصیفی است؛ زیرا به توصیف آنچه هست می‌پردازد. از طرفی چون این پژوهش از طریق یک فرایند به دنبال بررسی، درک، کشف، تحلیل و تفسیر یک مسئله اجتماعی است، جزء پژوهش‌های کیفی محسوب می‌شود. در پژوهش حاضر از مصاحبه نیمه‌ساختاریافته به‌عنوان ابزار جمع‌آوری داده‌ها استفاده شد. در این نوع مصاحبه،

برای به دست آوردن اطلاعات بیشتر و موشکافی عمیق تر موضوع از سؤالات منسجم و سؤالات باز پاسخ استفاده می شود (گال و همکاران^۱، ۱۳۹۳: ۵۳۲).

مشارکت کنندگان بالقوه این پژوهش شامل متخصصان و صاحب نظران حوزه آموزش عالی و دانشگاهیان بوده است. در این پژوهش به منظور دسترسی به نمونه ای که اطلاعات غنی در مورد اهداف تحقیق دارند، از روش نمونه گیری هدفمند زنجیره ای استفاده شد. این روش مستلزم مشورت با افراد مطلع است تا آن ها موارد مناسب تحقیق را معرفی کنند. بنابراین داده های لازم از طریق مصاحبه با ۲۵ نفر صاحب نظر جمع آوری شد و تا رسیدن به اشباع نظری ادامه یافت. داده ها در مصاحبه ۲۲ به اشباع نظری رسید اما برای حصول اطمینان سه مصاحبه دیگر نیز انجام گرفت. هر مصاحبه به مدت ۳۵ تا ۴۰ دقیقه به طول انجامید و با موافقت مصاحبه شونده گان ضبط شد. مشخصات تعداد ۲۵ نفر مصاحبه شونده در جدول شماره (۲) آمده است.

جدول ۲. مشخصات افراد مورد مصاحبه

ردیف	مرتبه علمی/مسئولیت سازمانی	زمینه تخصصی	جنسیت	ردیف	مرتبه علمی/مسئولیت سازمانی	زمینه تخصصی	جنسیت
۱	عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس	آموزش عالی - دارای سابقه پژوهشی مرتبط در زمینه ارتباط آموزش عالی و جامعه	مرد	۱۴	عضو هیئت علمی موسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی	مرد	
۲	عضو هیئت علمی دانشگاه شیراز	آموزش عالی	مرد	۱۵	عضو هیئت علمی دانشگاه ارومیه	مرد	
۳	عضو هیئت علمی موسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی	آموزش عالی - دارای سابقه پژوهشی مرتبط	مرد	۱۶	عضو هیئت علمی دانشگاه شیراز	مرد	

ادامه جدول ۲. مشخصات افراد مورد مصاحبه

ردیف	مرتبه علمی/مسئولیت سازمانی	زمینه تخصصی	جنسیت	ردیف	مرتبه علمی/مسئولیت سازمانی	زمینه تخصصی	جنسیت
۴	عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)	آموزش عالی - دارای سابقه پژوهشی مرتبط	زن	۱۷	عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی	آموزش عالی - دارای سابقه پژوهشی مرتبط در زمینه ارتباط آموزش عالی و جامعه	مرد
۵	عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج	آموزش عالی - دارای سابقه پژوهشی مرتبط	مرد	۱۸	عضو هیئت علمی دانشگاه شیراز	آموزش عالی - دارای سابقه پژوهشی مرتبط	مرد
۶	عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی ساری	دارای سابقه پژوهشی مرتبط	مرد	۱۹	عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت	دارای سابقه پژوهشی مرتبط	مرد
۷	عضو هیئت علمی پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی	آموزش عالی - دارای سابقه پژوهشی مرتبط در زمینه ارتباط آموزش عالی و جامعه	مرد	۲۰	عضو هیئت علمی دانشگاه اصفهان	آموزش عالی	مرد
۸	عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس	دارای سابقه پژوهشی مرتبط	مرد	۲۱	عضو هیئت علمی دانشگاه اصفهان	دارای سابقه پژوهشی مرتبط	مرد
۹	عضو هیئت علمی دانشگاه علامه طباطبائی	آموزش عالی - دارای سابقه پژوهشی مرتبط	مرد	۲۲	عضو هیئت علمی دانشگاه تهران	دارای سابقه پژوهشی مرتبط	مرد
۱۰	عضو هیئت علمی دانشگاه ارومیه	آموزش عالی - دارای سابقه پژوهشی مرتبط	مرد	۲۳	عضو هیئت علمی دانشگاه کاشان	آموزش عالی - دارای سابقه پژوهشی مرتبط	مرد

ادامه جدول ۲. مشخصات افراد مورد مصاحبه

ردیف	مرتبه علمی/مسئولیت سازمانی	زمینه تخصصی	جنسیت	ردیف	مرتبه علمی/مسئولیت سازمانی	زمینه تخصصی	جنسیت
۱۱	عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)	دارای سابقه پژوهشی مرتبط	مرد	۲۴	عضو هیئت علمی دانشگاه شهرکرد	دارای سابقه پژوهشی مرتبط	مرد
۱۲	عضو هیئت علمی دانشگاه صنعتی شریف	دارای سابقه پژوهشی مرتبط	مرد	۲۵	عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد	آموزش عالی - دارای سابقه پژوهشی مرتبط	زن
۱۳	عضو هیئت علمی و رئیس موسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی	دارای سابقه پژوهشی مرتبط در زمینه ارتباط آموزش عالی و جامعه	زن				

پس از انجام هر مصاحبه، داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA با رویکرد تحلیل مضمون براون و کلارک^۱ (۲۰۰۶) در شش مرحله مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. بدین ترتیب که بعد از پیاده کردن محتوای مصاحبه‌ها بر روی کاغذ، محقق به منظور آشنایی با داده‌ها و ایجاد کدهای اولیه به خواندن و بازخوانی مکرر متن هر یک از مصاحبه‌ها پرداخت و پس از دسته‌بندی و ترکیب کدها، مضامین اولیه شناسایی شدند. در این مرحله کدهای ناقص یا نامرتب و همچنین کدهای تکراری کنار گذاشته شد و پس از بازبینی و پالایش آن‌ها مضمون‌های فرعی به دست آمد. پس از آن، محقق مضمون‌های فرعی را که دارای شباهت بودند و با یکدیگر همپوشانی داشتند با همدیگر ترکیب و به عنوان یک مضمون اصلی نام‌گذاری کرد و در نهایت به منظور تدوین گزارش، مضامین فرعی و اصلی مورد بازبینی قرار گرفتند.

1 Braun, Clarke

به‌منظور اعتباریابی، بازیابی و بررسی صحت یافته‌ها، ضمن استفاده از فن سه‌سوسازی^۱، نتایج به‌دست‌آمده در اختیار مصاحبه‌شوندگان قرار گرفت تا محقق اطمینان کسب کند که توانسته است دیدگاه‌های آنان را درباره‌ی موضوع پژوهش تحت پوشش قرار دهد. به‌منظور استفاده از منابع بیشتر برای تأیید یافته‌های حاصل از مصاحبه از فن مرور هم‌تا برای فراهم کردن نقدی درباره‌ی شیوه‌ی بکار رفته و بررسی نتایج و صحت آن‌ها استفاده شد. در این راستا از ۵ نفر متخصص حوزه‌ی آموزش عالی و آگاه به موضوع، درباره‌ی صحت پژوهش از جمع‌آوری تا تحلیل داده‌ها نظرخواهی شد.

یافته‌های پژوهش

پس از بررسی، تحلیل و ارزیابی مصاحبه‌های انجام‌شده، ابتدا تعداد ۱۴۱ کد اولیه مشخص شد. در ادامه پس از بررسی و پالایش آن‌ها تعداد ۸۲ کد گزینشی به‌دست آمد، که پس از بازیابی و تصفیه‌ی آن‌ها تعداد ۱۲ مضمون فرعی و ۳ مضمون اصلی مربوط به توسعه‌ی منطقه‌ای استخراج شد. همچنین در کنار مضامین به‌دست‌آمده، کدهای مربوط به مصاحبه‌شوندگان ثبت شد تا در صورت لزوم در مرحله‌ی تشریح بتوان از نظر آن‌ها استفاده کرد. مضامین به‌دست‌آمده و نمونه نظرات مصاحبه‌شوندگان در جدول شماره (۳) ارائه شده است. همان‌گونه‌که در جدول شماره مشاهده می‌شود، ۱۲ مضمون فرعی مربوط به نقش دانشگاه نسل چهارم در توسعه‌ی منطقه‌ای استخراج شد که پس از ترکیب مضمون‌های فرعی مشابه تعداد ۳ مضمون اصلی به‌عنوان حوزه‌ی مطالعاتی نقش دانشگاه نسل چهارم در توسعه‌ی منطقه‌ای به‌دست آمد.

جدول ۳. مضامین فرعی و اصلی

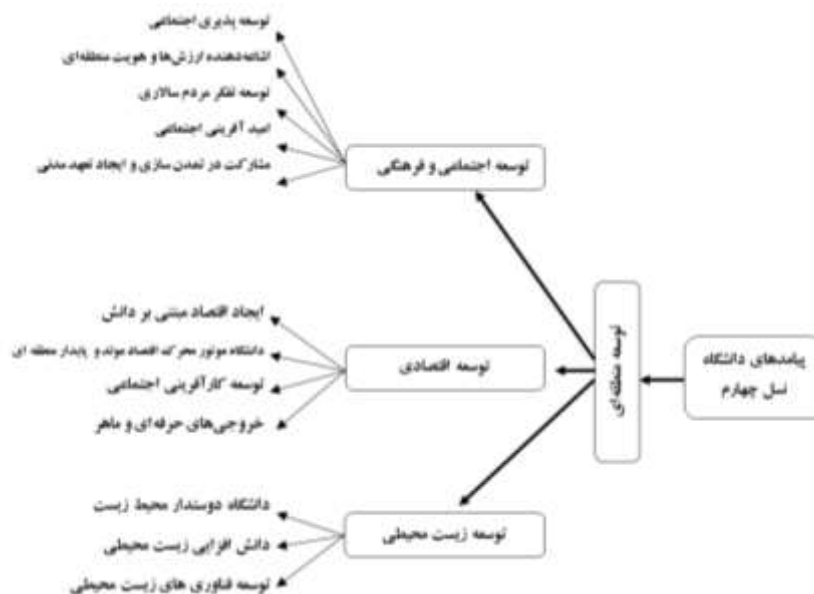
مضامین اصلی	مضامین فرعی	نمونه نظرات مصاحبه‌شوندگان
توسعه‌پذیری اجتماعی	توسعه‌پذیری اجتماعی	مصاحبه‌شونده کد ۴
	اشاعه‌دهنده‌ی ارزش‌ها و هویت منطقه‌ای	دانشگاه‌های نسل چهارم از طریق توسعه‌ی مهارت اندیشه‌ورزی، تفکر انتقادی و روشنگری و با خلق و ایجاد دانش متناسب با خواست و نیازهای منطقه‌ای و محلی برای جامعه‌ی یادگیری مادام‌العمر را نوید می‌دهد.

1 Triangulation

<p>مصاحبه‌شونده کد ۱۶</p> <p>بی‌شک دانشگاه نسل چهارم خود را متعهد به هویت جامعه می‌داند و با تعامل سازنده و اثربخش با اجتماع محلی فرصتی را برای بازشناسی فرهنگ‌ها فراهم کرده و با غنابخشی به هویت منطقه‌ای و بازاندیشی ارزش‌ها و سنت‌های گذشته، گامی مهم برای حفظ و توسعه میراث فرهنگی برمی‌دارد.</p>	<p>توسعه تفکر مردم‌سالاری</p>	
<p>مصاحبه‌شونده کد ۲۵</p> <p>دانشگاه نسل چهارم از طریق ارتقای مهارت مسئولیت‌پذیری و فراهم کردن زمینه مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌های مدنی، فرهنگ دموکراسی را نهادینه کرده و به توسعه شایستگی‌های مدنی منجر می‌شود.</p>	<p>امیدآفرین اجتماعی</p>	
<p>مصاحبه‌شونده کد ۳</p> <p>دانشگاه نقش مهمی در امیدآفرینی اجتماعی دارد و خود را متعهد به ارتقای کیفیت زندگی جامعه و خلق حداکثر منافع برای توسعه آن از طریق ایجاد شرایط یادگیری مادام‌العمر، ارتقای سطح بهداشت و ایمنی، توسعه اقتصادی، کاهش فقر، حاشیه‌زدایی و کاهش مخاطرات زیست‌محیطی می‌داند و امید اجتماعی را در جامعه محلی و ملی ارتقا می‌بخشد.</p>		
<p>مصاحبه‌شونده کد ۱۹</p> <p>بی‌شک یکی از مهم‌ترین نقش‌های دانشگاه نسل چهارم، توسعه‌دهنده و هماهنگ‌کننده روابط فردی و اجتماعی است که خود زمینه‌ساز ارتقای مهارت‌های فردی و اجتماعی، ایجاد تعهد مدنی و مشارکت در توسعه جامعه مدنی هست.</p>	<p>مشارکت در تمدن‌سازی و ایجاد تعهد مدنی</p>	
<p>مصاحبه‌شونده کد ۱۷</p> <p>دانشگاه نسل چهارم با ایده‌پردازی و خلق دانش نو، دستیابی به علم روز، زیرساخت‌های فناورانه اقتصاد دانش‌بنیان را فراهم کرده و با استفاده از تمامی ظرفیت‌های سرمایه انسانی و قابلیت‌های منطقه‌ای به سوی توسعه اقتصادی حرکت می‌کند.</p> <p>مصاحبه‌شونده کد ۲۴</p>	<p>ایجاد اقتصاد مبتنی بر دانش</p> <p>دانشگاه موتور محرک اقتصاد مولد و پایدار منطقه‌ای</p>	<p>توسعه اقتصادی</p>

<p>دانشگاه نسل چهارم به‌عنوان موتورهای محرک و توسعه‌دهنده اقتصادی شناخته شده‌اند، نیازهای صنایع منطقه‌ای و عوامل تأثیرگذار بر آن‌ها را شناسایی و همسو با دانش روز دنیا، صنایع را به جدیدترین فناوری تجهیز می‌کنند.</p> <p>مصاحبه‌شونده کد ۳</p> <p>دانشگاه نسل چهارم خود را در برابر توسعه اقتصادی جامعه متعهد می‌داند و از طریق دانش‌آفرینی و نوآوری‌های فناورانه گامی مؤثر در تولید دانش فنی، افزایش اشتغال، تولید و توزیع درآمد در سطح جامعه به‌منظور حل مشکلات اجتماعی برداشته است.</p> <p>مصاحبه‌شونده کد ۱۳</p> <p>دانشگاه نسل چهارم به‌عنوان یک پل ارتباطی بین دانش‌پژوهان و کارفرمایان محلی، ظرفیت‌ها و قابلیت‌های منطقه‌ای را شناسایی کرده و از طریق برنامه‌درسی منعطف و مسئله‌محور، زمینه توسعه حرفه‌ای نیروی انسانی موردنیاز برای یک اقتصاد مولد و پایدار را فراهم می‌کند.</p>	<p>توسعه کارآفرینی اجتماعی</p> <p>خروجی‌های حرفه‌ای و ماهر</p>	
<p>مصاحبه‌شونده کد ۱۰</p> <p>امروزه موضوع محیط‌زیست جزء حیاتی‌ترین موضوعات جوامع و دغدغه اصلی سازمان‌ها و مؤسسات تأثیرگذار است که در این زمینه دانشگاه‌های نسل چهارم را به‌عنوان دانشگاه‌های سبز و دوستدار محیط‌زیست می‌شناسند. دانشگاه‌های سبز از طریق ایجاد تشکلهای مدنی منطقه‌ای آموزش‌های زیست‌محیطی را به مردم می‌دهند و باعث ایجاد و گسترش دانش و آگاهی زیست‌محیطی می‌شوند.</p> <p>مصاحبه‌شونده کد ۲۱</p> <p>دانشگاه از طریق دانش‌آفرینی مبتنی بر زیست‌محیط پایدار در قالب برنامه‌های درسی فرارشته‌ای مرتبط با مسائل منطقه‌ای و جهانی به دنبال اجرایی شدن برنامه‌هایی است که دانشجویان را قادر سازد تا دانش، مهارت و نگرش‌های لازم را در موضوعات آینده پایدار به‌دست آورند و بتوانند در آینده به جوامع محلی خدمات مشاوره‌ای ارائه دهند و نسبت به حل مشکلات زیست‌محیطی اقدام کنند.</p> <p>مصاحبه‌شونده کد ۱۸</p> <p>دانشگاه نسل چهارم در فناوری‌های زیست‌محیطی سرمایه‌گذاری کرده و با استفاده از انرژی‌های پاک به حفظ محیط‌زیست کمک می‌کند.</p>	<p>دانشگاه دوستدار محیط‌زیست</p> <p>دانش‌افزایی زیست‌محیطی</p> <p>توسعه فناوری‌های زیست‌محیطی</p>	<p>توسعه زیست‌محیطی</p>

شکل شماره (۱) نقش دانشگاه‌های نسل چهارم را در توسعه منطقه‌ای در سه حوزه توسعه اجتماعی و فرهنگی، توسعه اقتصادی و توسعه زیست‌محیطی نشان می‌دهد.



شکل ۱. نقش دانشگاه نسل چهارم در توسعه منطقه‌ای

توصیف و تشریح یافته‌ها

همان‌گونه‌که در جدول شماره (۳) و شکل شماره (۱) مشاهده می‌شود، دانشگاه نسل چهارم از طریق مؤلفه‌های توسعه‌پذیری اجتماعی، اشاعه‌دهنده ارزش‌ها و هویت منطقه‌ای، توسعه تفکر مردم‌سالاری، امیدآفرینی اجتماعی و مشارکت در تمدن‌سازی و ایجاد تعهد مدنی نقش اساسی در توسعه اجتماعی-فرهنگی دارد. ازسوی‌دیگر، از طریق مؤلفه‌های اقتصاد مبتنی بر دانش، موتور محرک اقتصاد مولد و پایدار منطقه‌ای، توسعه کارآفرینی اجتماعی و نیروی انسانی ماهر، باعث توسعه اقتصادی می‌شود و از طریق سه مؤلفه دانشگاه دوستدار محیط‌زیست، دانش‌افزایی زیست‌محیطی و توسعه فناوری‌های زیست‌محیطی، زمینه توسعه زیست‌محیطی منطقه‌ای را فراهم می‌کند. همسو با این نتایج رجیبان غریب و همکاران (۱۳۹۹) نیز پیامدهای پیوند دانشگاه و جامعه مبتنی بر رویکرد مسئولیت‌پذیری را پایداری اجتماعی، پایداری اقتصادی و پایداری

زیست‌محیطی دانسته‌اند. به اعتقاد آنها پیوند دانشگاه و جامعه از طریق افزایش عدالت اجتماعی، افزایش سرمایه اجتماعی، بهبود امنیت غذایی و بازیابی علمی سنت‌ها و ارزش‌های اجتماعی باعث پایداری اجتماعی می‌شود. از سوی دیگر، با تنوع‌بخشی به فرصت‌های شغلی، افزایش بهره‌وری فعالیت‌های اقتصادی و بهبود فضای کسب‌وکار، زمینه پایداری اقتصادی را فراهم می‌کند و نهایتاً با بهینه‌سازی مصرف انرژی، توسعه انرژی‌های پاک، سالم‌سازی زنجیره تولید و کاهش آلودگی آب، خاک و هوا به پایداری زیست‌محیطی منجر می‌شود. در ادامه ۱۲ مضمون فرعی و ۳ مضمون اصلی شناسایی شده، مورد بررسی قرار گرفته است.

۱. توسعه اجتماعی و فرهنگی

یکی از مهم‌ترین پیامدهای دانشگاه‌های نسل چهارم، توسعه اجتماعی و فرهنگی جوامع منطقه‌ای است. داده‌های جمع‌آوری شده نشان داد دانشگاه نسل چهارم ضمن حفظ فرهنگ بومی، شایستگی‌های مدنی را ارتقا داده و با ایجاد تحرک و پویایی در جامعه محلی زمینه مشارکت اجتماعی آنها را در حل مسائل منطقه‌ای فراهم می‌کند. این نسل دانشگاهی از طریق کارکردهای اصلی خود بستر ساز توسعه اجتماعی و فرهنگی جامعه است و با پژوهش‌های اجتماع بنیان، تغییرات اجتماعی را تسهیل می‌کند، به نیازهای یادگیرندگان و ذی‌نفعان پاسخ می‌دهد و مهارت آنها را در مشارکتی پویا به منظور حل مسائل جامعه و توسعه جامعه مدنی بالا می‌برد. در ادامه مهم‌ترین نقش دانشگاه نسل چهارم در توسعه ابعاد اجتماعی و فرهنگی جوامع محلی تشریح شده است:

الف) توسعه‌پذیری اجتماعی: دانشگاه نسل چهارم خود را به توسعه منطقه متعهد می‌داند و از طریق جذب دانشجویان محلی ضمن بسط و توسعه عدالت آموزشی با ارائه آموزش‌های مهارت‌محور و متناسب با نیازهای منطقه‌ای و همسو با جهت‌گیری‌های جهانی، خلق حداکثر منافع را برای توسعه جامعه و بالندگی اجتماعی به ارمغان می‌آورد و باعث ارتقای کیفیت زندگی جامعه محلی می‌شود. در این راستا مصاحبه‌شونده کد ۴ اظهار داشت:

«دانشگاه‌های نسل چهارم از طریق توسعه مهارت‌اندیشه‌ورزی، تفکر انتقادی و روشنگری و با خلق و ایجاد دانش متناسب با خواست و نیازهای منطقه‌ای و محلی برای جامعه یادگیری مادام‌العمر را نوید می‌دهد.»

همسو با این نظرات، چن و همکاران^۱ (۲۰۱۵) نیز مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاهی را یک فلسفه و یا اصل جنبش اجتماعی می‌دانند که می‌تواند دانشگاه‌ها را به استفاده از یک رویکرد اخلاقی به منظور توسعه و تعامل جوامع منطقه‌ای و جهانی و توسعه اجتماعی سوق دهد و به عنوان عاملی اساسی در تغییرات اجتماعی عمل کند. از سوی دیگر فراستخواه (۱۳۹۷) نیز نقش آموزش عالی در توسعه اجتماعی را فرایند توانمندسازی گروه‌های اجتماعی از طریق تحول نمادها، قواعد و هنجارها در راستای سه مؤلفه اصلی: شمول بیشتر، همبستگی بیشتر و پاسخگویی بیشتر می‌داند که هدف نهایی آن‌ها، تعمیم کیفیت زندگی برای مردم است. همچنین یافته‌های برادران حقیر و همکاران (۱۳۹۸) همسو با نتایج این پژوهش نشان داد که جایگاه دانشگاه در مسائل اجتماعی از نوع تصمیم‌سازی است و اگر حرکت جامعه مبتنی بر مرجعیت علم و عقلانیت باشد، باعث کاهش هزینه اجرای تصمیم گرفته شده خواهد شد و نتیجه آن شکل‌گیری اقدام فراکنشی و پیشگیرانه است. به اعتقاد آن‌ها چنین فرایندی نیازمند اعتماد متقابل است که به سرمایه‌گذاری منتهی می‌شود و سرمایه انسانی، اجتماعی و فرهنگی را تقویت می‌کند.

ب) اشاعه‌دهنده ارزش‌ها و هویت منطقه‌ای: بررسی‌ها نشان داد که دانشگاه‌ها علاوه بر تولید و انتقال دانش مهم‌ترین خواستگاه فرهنگ‌سازی و انتقال ارزش‌های هویتی و فرهنگی هستند. دانشگاه اجتماعی چشم‌انداز و مأموریت‌های خود را همسو با توسعه هویت منطقه‌ای و محلی طراحی می‌کند و خود را به حفظ و اشاعه آن متعهد می‌داند. تحلیل و تقویت ارزش‌های منطقه‌ای به عنوان یک اصل در تمام ابعاد و حوزه‌های آموزش، پژوهش و ارائه خدمات نمود پیدا می‌کند. آن‌ها ضمن توجه به انسجام اجتماعی، هویت‌های متکثر اجتماعی را توسعه داده و تدوین برنامه درسی و محتوای آموزشی آن همسو با نیازها، فرهنگ و ارزش‌های منطقه‌ای است. در توانمندسازی و توسعه حرفه‌ای سرمایه انسانی به مسائل فرهنگی و ارزش‌های اجتماعی توجه می‌کند و پروژه‌های دانشجویی و دانشگاهی را به سمت مسائل فرهنگی و ارزش‌های اجتماعی سوق می‌دهد. مصاحبه‌شونده کد ۱۶ در این زمینه بیان کرد:

«بی‌شک دانشگاه نسل چهارم خود را به هویت جامعه متعهد می‌داند و با تعامل سازنده و اثربخش با اجتماع محلی فرصتی را برای بازشناسی فرهنگ‌ها فراهم کرده و با غنابخشی به

هویت منطقه‌ای و بازاندیشی ارزش‌ها و سنت‌های گذشته، گامی مهم برای حفظ و توسعه میراث فرهنگی برمی‌دارد».

نتایج پژوهش کریمیان و احمدوند (۱۳۹۱) نیز همسو با نتایج این پژوهش است. به اعتقاد آن‌ها دانشگاه به لحاظ دربرداشتن جامعه نخبگان، در فرهنگ‌سازی و تقویت باورهای ملی و دینی بسیار تأثیرگذار است و هر جامعه‌ای برای رسیدن به توسعه باید در بستر فرهنگی خود رشد کند. همچنین مرجائی (۱۳۹۹) در این راستا اذعان داشت که آموزش عالی یکی از کانون‌های اصلی ایجاد، تولید و ظرفیت‌سازی سرمایه فرهنگی و اجتماعی در سطح جامعه محسوب می‌شود.

ج) توسعه تفکر مردم‌سالاری: از پیامدهای دیگر دانشگاه نسل چهارم، توسعه و تقویت تفکر انتقادی و روشنگری با فراهم کردن بستر مشارکت و مسئولیت‌پذیری دانشجویان در فرایند یاددهی-یادگیری، مهارت‌اندیشه‌ورزی، فرهنگ دموکراسی و ترک مطلق اندیشی است و آن‌ها را به‌عنوان شهروندان اجتماعی برای مشارکت و مسئولیت‌پذیری اجتماعی آماده و تقویت می‌کند. در این راستا مصاحبه‌شونده کد ۲۵ بیان کرد:

«دانشگاه نسل چهارم از طریق ارتقای مهارت مسئولیت‌پذیری و فراهم کردن زمینه مشارکت مردم در تصمیم‌گیری‌های مدنی، فرهنگ دموکراسی را نهادینه کرده و به توسعه شایستگی‌های مدنی منجر می‌شود».

نتایج پژوهش مروتی و همکاران (۱۳۹۲) نیز مؤید این موضوع است و با نتایج این پژوهش همخوانی دارد. از نظر آن‌ها دانشگاه به‌عنوان خالق نظام فکری هر جامعه، از جایگاه برجسته‌ای در نهادینه کردن هر تفکر و ایدئولوژی در جامعه برخوردار است. همچنین نخستین و اصلی‌ترین گام برای تعالی یک مکتب فکری، معماری آن اندیشه و تفکر در دانشگاه است.

د) امیدآفرینی اجتماعی: از نظر مصاحبه‌شوندگان تعالی حیات اجتماعی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین مسئولیت‌های دانشگاه نسل چهارم است. به اعتقاد آن‌ها دانشگاه با نگاهی مسئولانه به مسائل اجتماعی، پایگاهی ارزنده برای آگاهی‌بخشی و مطالبه‌گری است؛ با کنشگری مثبت در مسائل اجتماعی و تدوین مأموریت‌های جدید باعث ارتقای سطح دانش و بینش اجتماع می‌شود و همسو با تحولات جهانی، شرایط تغییرات منطقه‌ای و ملی را فراهم کرده و زمینه‌ساز توسعه همه‌جانبه اجتماع می‌شود. مصاحبه‌شونده کد ۳ در این زمینه اظهار داشت:

«دانشگاه نقش مهمی در امیدآفرینی اجتماعی دارد و خود را به ارتقای کیفیت زندگی جامعه و خلق حداکثر منافع برای توسعه آن از طریق ایجاد شرایط یادگیری مادام‌العمر، ارتقای سطح بهداشت و ایمنی، توسعه اقتصادی، کاهش فقر، حاشیه‌زدایی و کاهش مخاطرات زیست‌محیطی متعهد می‌داند و امید اجتماعی را در جامعه محلی و ملی ارتقا می‌بخشد».

نتایج پژوهش امیر اسفرجانی و همکاران (۱۳۹۸) نیز همسو با نتایج این پژوهش است. آن‌ها در پژوهش خود نشان دادند که امید اجتماعی یک پروژۀ واقع‌گرایانه است که به بهسازی و بهبودی شرایط اجتماعی کمک می‌کند. از نظر آن‌ها امید اجتماعی بر آن است که از طریق خود شهروندان برای شهروندان تحول ایجاد کند. همسو با این نتایج، پژوهش امیرپناهی و همکاران (۱۳۹۵) نیز نشان داد که تولید امید در زبان و دنیای گفتمان صورت می‌گیرد. به نظر آن‌ها امید اجتماعی با فرایندهای به رسمیت شناختن افراد، بازشناسی و پذیرش آنان، فراهم کردن شرایط ساختاری و امکان ابراز خود و به حساب آمدن آن‌ها سروکار دارد. موارد مذکور مؤید این نکته است که دانشگاه نسل چهارم با خلق ارزش‌های اجتماعی و حمایت از بنیان‌های معنوی از طریق حفظ میراث فرهنگی، تقویت هویت و فرهنگ منطقه‌ای، زمینه‌ساز توسعه امیدآفرینی اجتماعی و حرکت به سوی تعالی شهروند اجتماعی خواهد بود.

ه) مشارکت در تمدن‌سازی و ایجاد تعهد مدنی: بی‌شک تمدن از موضوعات بسیار گسترده‌ای است که می‌تواند تمام موضوعات علوم انسانی را تحت تأثیر قرار دهد. از نظر مصاحبه‌شوندگان، دانشگاه نسل چهارم دانشگاهی مسئولیت‌گرا و ارزش‌آفرین است که با نگاهی مسئولانه به مسائل اجتماعی به‌عنوان یک بازیگر مهم در تحولات اجتماعی نقش‌آفرینی می‌کند و از طریق تعامل سازنده با جامعه باعث ارتقای توسعه انسانی پایدار می‌شود. در این راستا مصاحبه‌شونده کد ۱۹ بیان نمود:

«یکی از مهم‌ترین نقش‌های دانشگاه نسل چهارم، توسعه‌دهنده و هماهنگ‌کننده روابط فردی و اجتماعی است که خود زمینه‌ساز ارتقای مهارت‌های فردی و اجتماعی، ایجاد تعهد مدنی و مشارکت در توسعه جامعه مدنی هست».

این یافته‌ها با نتایج پژوهش لان^۱ (۲۰۱۸) همخوانی دارد. به نظر ایشان تمدن دوران جدید به جامعه‌ای نیاز دارد که از طریق فعالیت‌های آگاهانه به‌طور مداوم نیازهای توسعه شخصی و

توسعه اجتماعی را برآورده کرده و به بهبود کیفیت زندگی آن‌ها در دوران جدید کمک کند. بین روابط فردی و زندگی اجتماعی هماهنگی ایجاد کند و منافع کلی جامعه را به‌عنوان تضمینی برای منافع فردی و جامعه را به‌عنوان ابزاری مؤثر برای تقویت منافع شخصی مورد حمایت قرار دهد. نتایج پژوهش خواجه سروی و همکاران (۱۳۹۳) نیز مؤید این موضوع است. آن‌ها در پژوهش خود نشان دادند همه تلاش‌های علمی بشر و جوامع برای رسیدن به تمدن و رشد و بالندگی فکری و اجتماعی است. از نظر آن‌ها تمدن یک رابطه مستقیم با فکر و ذهن انسان‌ها دارد و هر جامعه‌ای که بیشتر به تدبیر و تفکر در زندگی خویش و در راستای عقلانیت انسانی بپردازد، می‌تواند مراحل تکاملی تمدن را طی کند. بنابراین اگر کشوری می‌خواهد صاحب تمدن شود یا تمدن‌سازی کند لازم است که فرهنگ‌سازی در جهت اهداف تعیین شده را به‌صورت پویا و فعال انجام دهد و یکی از بخش‌های مهم تأثیرگذار در این زمینه دانشگاه‌ها هستند. دانشگاه‌ها علاوه بر شکل‌دهی و بازتولید تمدن‌ها در پویایی و استمرار آن‌ها نیز نقش اساسی را ایفا می‌کنند.

تحلیل نظرات متخصصان وصاحب‌نظران نشان داد که دانشگاه نسل چهارم از طریق مسئولیت اجتماعی خود برای افراد جامعه یک فضای اجتماعی و فرهنگی باکیفیت ایجاد می‌کند که ضمن توسعه خود، آینده منطقه، کشور و سرنوشت ملت را کنار هم قرار می‌دهد و از طریق پرورش مسئولیت اجتماعی افراد باعث ارتقا و توسعه فرهنگ، تعهد مدنی و زمینه‌ساز به‌وجود آمدن یک جامعه هماهنگ و متمدن می‌شود.

۲. توسعه اقتصادی

از پیامدهای دیگر دانشگاه‌های نسل چهارم، توسعه اقتصاد منطقه‌ای از طریق اقتصاد دانش‌بنیان و اقتصاد مبتنی بر نوآوری است. دانشگاه‌ها از طریق اقتصاد مبتنی بر نوآوری ایده، محصول، تولید و بازار منطقه را به سمت سودآوری و توسعه رشد می‌دهد و از طریق پژوهش‌های دانشگاهی و توسعه اقتصاد دانش‌بنیان و با ایجاد فرصت‌های شغلی و کسب‌وکارهای محلی باعث رشد و توسعه عملکرد اقتصادی آن منطقه می‌شود. در ادامه مهم‌ترین ابعاد توسعه اقتصاد منطقه‌ای تشریح می‌شود:

الف) ایجاد اقتصاد مبتنی بر دانش: داده‌های جمع‌آوری شده نشان داد که اقتصاد دانش‌بنیان به‌عنوان یک پارادایم جدید اقتصادی نتیجه کاربست و ارزش‌آفرینی دانش در محیط‌های اقتصادی است. بی‌شک دانش‌آفرینی همراه با نوآوری و خلاقیت همسو با نیازها و مسائل جدید اقتصادی راه پیشرفت و پیروزی در رقابت‌ها را برای جوامعی که اقتصاد آن‌ها مبتنی بر دانش است، گشوده است. مصاحبه‌شونده کد ۱۷ در این زمینه بیان کرد:

«دانشگاه نسل چهارم با ایده‌پردازی و خلق دانش نو دستیابی به علم روز، زیرساخت‌های فناورانه اقتصاد دانش‌بنیان را فراهم و با استفاده از تمامی ظرفیت‌های سرمایه انسانی و قابلیت‌های منطقه‌ای به‌سوی توسعه اقتصادی حرکت می‌کند.»

بنابراین دانشگاه نسل چهارم به‌واسطه دانش‌آفرینی همسو با نیازهای منطقه‌ای و متناسب با جوامع بین‌المللی، فرصتی مناسب برای توسعه منطقه‌ای آفریده است تا از طریق اقتصاد دانش‌بنیان و مبتنی بر نوآوری با توسعه پژوهش‌های دانشگاهی، ایده، محصول، تولید و بازار منطقه را به سمت سودآوری و توسعه رشد دهد.

ب) موتور محرک اقتصاد مولد و پایدار منطقه‌ای: بی‌شک مهم‌ترین عامل توسعه اقتصاد دانش‌بنیان وجود دانشگاه‌های تحول‌آفرین است. دانشگاه‌هایی که با هوشمندی نسبت به خود توسعه‌ای، بازسازی سیاست‌ها و مأموریت‌های خود اقدام و جهشی بزرگ در توسعه اقتصادی کشورها ایجاد کرده‌اند و نقش کلیدی در توسعه اقتصاد منطقه‌ای دارند. در این راستا مصاحبه‌شونده کد ۲۴ اظهار داشت:

«دانشگاه نسل چهارم به‌عنوان موتورهای محرک و توسعه‌دهنده اقتصادی شناخته شده‌اند، نیازهای صنایع منطقه‌ای و عوامل تأثیرگذار بر آن‌ها را شناسایی و همسو با دانش روز دنیا، صنایع را به جدیدترین فناوری تجهیز می‌کند.»

ازسوی دیگر، از طریق دانش‌آفرینی منطقه‌ای و طراحی برنامه‌های درسی روزآمد همسو با نیازهای صنایع محلی، برنامه‌های یادگیری انعطاف‌پذیر برای توسعه مهارت‌های موردنیاز سرمایه انسانی پیش‌بینی می‌کنند. یافته‌های این پژوهش همسو با نتایج پژوهش آلپایدین و همکاران^۱ (۲۰۱۸) است. آن‌ها نشان دادند که دانشگاه‌های پیش‌رو، دو نقش اساسی در توسعه اقتصاد منطقه‌ای دارند: یکی نقش مولد و دیگری نقش توسعه‌دهنده. از نظر آن‌ها دانشگاه‌ها با استفاده از

دانش و علم جدید به آفرینش منطقه‌ای یک صنعت جدید و یا از طریق توسعه برنامه‌های درسی برای رفع نیازهای سرمایه‌انسانی صنایع موجود اقدام می‌کنند.

ج) توسعه کارآفرینی اجتماعی: تغییرات محیط و شرایط رقابتی در جوامع جهانی و بین‌المللی سبب شد که جوامع، دولت‌ها و صنایع انتظار متفاوتی از نظام آموزش عالی و دانشگاه‌ها به‌منظور ارتقای دانش و فناوری موردنیاز توسعه اقتصادی داشته باشند. بی‌شک دانشگاه‌های نسل سوم با عنوان دانشگاه‌های کارآفرین شناخته شده‌اند. آن‌ها به‌عنوان عاملان و محرکان نوآوری و کارآفرینی در توسعه کسب‌وکار جدید نقش تأثیرگذاری دارند؛ اما دانشگاه نسل چهارم ضمن توجه به کارکردهای دانشگاه نسل سوم، گامی فراتر از مأموریت‌ها و اهداف آن برداشته است. در این راستا مصاحبه‌شونده کد ۳ بیان کرد:

«دانشگاه نسل چهارم خود را در برابر توسعه اقتصادی جامعه متعهد می‌داند و از طریق دانش‌آفرینی و نوآوری‌های فناورانه گامی مؤثر در تولید دانش فنی، افزایش اشتغال، تولید و توزیع درآمد در سطح جامعه به‌منظور حل مشکلات اجتماعی برداشته است».

یافته‌های این پژوهش با نتایج پژوهش مورالیدرن و پاتک^۱ (۲۰۱۸) همخوانی دارد. آن‌ها نیز در پژوهش خود دریافتند که کارآفرینی اجتماعی، فرصتی برای رفع نیازهای اساسی جامعه است و نتیجه آن ایجاد ثروت اجتماعی و ارزش اجتماعی است. نتایج پژوهش نادعلی پور و همکاران (۱۳۹۷) نیز مؤید این موضوع است. آن‌ها نشان دادند که دانشگاه در انجام کارکردهای نوین و اهداف جدید که همان تعهدات ذاتی دانشگاه در ارائه خدمات اجتماعی به افراد جامعه است، توجه به کارآفرینی از نوع اجتماعی را در آموزش عالی در پی داشته است؛ بنابراین دانشگاه نسل چهارم مأموریت و اهداف خود را همسو با چشم‌انداز جامعه‌محور تدوین می‌کند و علاوه بر ایجاد کسب‌وکارهای نوآورانه و اقتصاد مولد و پایدار، به دنبال کارآفرینی اجتماعی و انگیزه اصلی آن ایجاد ارزش اجتماعی به‌جای ثروت و سهامداری است.

د) خروجی‌های حرفه‌ای و ماهر

توسعه سرمایه‌انسانی به‌منظور امکان‌پذیر ساختن فرایندهای ابتکاری برای تأثیرگذاری بر اقتصاد یک کشور ضروری است. دانشگاه نسل چهارم از طریق برنامه‌ریزی آموزشی و درسی

توسعه‌دهنده، بستر آموزش و یادگیری تحول‌آفرین را ایجاد می‌کند. دانشگاهی که اساتید آن در نقش یک تسهیلگر و مجرب به دانش و فناوری‌های نوین و با انعطاف‌پذیری نوآورانه در فرایند یاددهی-یادگیری، فرصت‌های یادگیری مبتنی بر مهارت‌آموزی را برای دانشجویان خود فراهم می‌آورند. در این زمینه مصاحبه‌شونده کد ۱۳ بیان کرد:

«دانشگاه نسل چهارم به‌عنوان یک پل ارتباطی بین دانش‌پژوهان و کارفرمایان محلی، ظرفیت‌ها و قابلیت‌های منطقه‌ای را شناسایی کرده و از طریق برنامه‌های درسی منعطف و مسئله‌محور، زمینه توسعه حرفه‌ای نیروی انسانی موردنیاز برای یک اقتصاد مولد و پایدار را فراهم می‌کند».

همسو با این نتایج، الوپاد و همکاران^۱ (۲۰۲۰) نیز در پژوهش خود توسعه سرمایه انسانی را شامل افزایش دانش، مهارت، بهره‌وری تخصصی و خلاقیت افراد از طریق فرایند تشکیل سرمایه انسانی دانستند. به اعتقاد آن‌ها آموزش عالی با ارائه دانش و مهارت تخصصی نقش مهمی در توسعه و رفع نیازهای سرمایه انسانی منطقه‌ای و محلی ایفا می‌کند. ازسوی دیگر، نتایج پژوهش پرتو کاسترو و همکاران^۲ (۲۰۱۹) نیز با یافته‌های این پژوهش همخوانی دارد. آن‌ها در پژوهش خود بیان کردند که دانشگاه‌های پیشرو از طریق ارائه آموزش‌های نوین و نوآور مبتنی بر ایجاد مهارت کارآفرینی در دانشجویان سهم مهمی در حل مشکلات اقتصادی منطقه‌ای دارند و از آن‌ها به‌عنوان سرمایه‌های اجتماعی یاد می‌کند که از طریق همکاری با جوامع محلی نقش مهمی در کارآفرینی اجتماعی و توسعه اقتصادی بازی می‌کنند.

۳. توسعه زیست‌محیطی

به اعتقاد مصاحبه‌شوندگان، جامعه بشری در حال حاضر با چالش‌های بی‌سابقه‌ای در حوزه زیست‌محیطی روبه‌روست و در سال‌های اخیر حفاظت از محیط‌زیست به یک گفتمان جهانی تبدیل شده است. تغییرات سریع اقلیمی و تأثیرات ویرانگر آن در سراسر دنیا تمام نهادها و مؤسسات را بر آن داشته تا با استفاده از راهبردهای پایدار زیست‌محیطی گامی موثر در این زمینه بردارند که در این میان، دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی بهترین مکان برای شروع فعالیت‌های سازگار با محیط‌زیست و توسعه فعالیت‌های زیست‌محیطی پایدار هستند و می‌توانند

1 Olopade et al

2 Portuguese Castro et al

گره‌گشای تمام چالش‌های پایداری جوامع در سراسر جهان باشند. استیفنز و همکاران^۱ (۲۰۰۸) در این زمینه اذعان داشتند دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی از چهار طریق به حرکت جامعه به سمت پایداری کمک می‌کند. اول اینکه آموزش عالی می‌تواند شیوه‌های پایدار را برای جامعه الگو کند. دوم، آموزش عالی مهارت‌های ادغام، تلفیق و تفکر سیستمی و نحوه کنار آمدن با مشکلات پیچیده را که برای مقابله با چالش‌های پایداری لازم است، به دانشجویان می‌آموزد. سوم، آموزش عالی می‌تواند با انجام پژوهش‌های مبتنی بر مسئله به چالش‌های پایداری در جامعه بپردازد و در آخر، آموزش عالی می‌تواند تعامل بین افراد و مؤسسات را در داخل و خارج از آموزش عالی برای استقرار دانشگاه‌ها به‌عنوان عوامل فرارشته‌ای تقویت کند؛ بنابراین دانشگاه‌های نسل چهارم از طریق مدیریت و فعالیت‌های سازگار با محیط‌زیست، دانش‌افزایی زیست‌محیطی و توسعه فناوری‌های زیست‌محیطی، تعهد خود را نسبت به محیط‌زیست عملیاتی می‌کنند که در ادامه هر یک از این ابعاد تشریح می‌شود.

الف) دانشگاه دوستدار محیط‌زیست: داده‌های جمع‌آوری شده نشان داد که دانشگاه‌های نسل چهارم، دانشگاه‌های سازگار با محیط‌زیست یا دانشگاه‌های سبز هستند. آن‌ها سیاست‌ها و برنامه‌های خود را متناسب با ترویج سبک زندگی سالم در دانشگاه و کاهش وابستگی به منابع طبیعی و انسانی تدوین می‌کنند. بسیاری از آن‌ها به‌طور فزاینده‌ای از تأثیر خود بر محیط آگاه هستند و در تلاش‌اند تا درک بهتری از ابعاد زیست‌محیطی و پیامدهای عملکرد خود داشته باشند. دانشگاه به‌عنوان نمونه کوچکی از جامعه است و می‌تواند رویکردهای ابتکاری در زمینه مدیریت محیط‌زیست را در دانشگاه عملیاتی کند. در این راستا مصاحبه‌شونده کد ۱۰ بیان کرد:

«امروزه موضوع محیط‌زیست جزء حیاتی‌ترین موضوعات جوامع و دغدغه اصلی سازمان‌ها و مؤسسات تأثیرگذار است که در این زمینه دانشگاه‌های نسل چهارم را به‌عنوان دانشگاه‌های سبز و دوستدار محیط‌زیست می‌شناسند. دانشگاه‌های سبز از طریق ایجاد تشکلهای مدنی منطقه‌ای، آموزش‌های زیست‌محیطی را به مردم می‌دهند و باعث ایجاد و گسترش دانش و آگاهی زیست‌محیطی می‌شوند.»

بنابراین دانشگاه‌های نسل چهارم رویکردی تعاملی و مشارکتی با نهادهای مدنی، سازمان‌های غیردولتی، فعالان و متخصصان محیط‌زیست دارند و از مشارکت آن‌ها در تدوین و

سیاست‌گذاری برنامه‌های سازگار با محیط‌زیست استقبال می‌کنند. نسبت به طراحی و استانداردسازی کلیه فضاهای خود (فضاهای آموزشی، اداری، سالن‌های غذاخوری و...) متناسب با توسعه منطقه‌ای و سازگار با محیط‌زیست اقدام می‌کند و متناسب با ظرفیت‌ها و قابلیت‌های منطقه‌ای از انرژی‌های تجدیدپذیر استفاده می‌کنند. همسو با این نتایج، حبیبی و همکاران (۱۳۹۵) نیز در پژوهش خود نشان دادند از مهم‌ترین ابعاد پاسخگویی سازمانی دانشگاه‌ها، میزان مسئولیت‌پذیری آن‌ها در مورد مسائل زیست‌محیطی از قبیل: مراعات استانداردهای زیست‌محیطی، دوری از آلودگی محیطی در دانشگاه، رعایت صرفه‌جویی در مصرف انرژی و جلوگیری از ایجاد خسارت‌های زیست‌محیطی است.

ب) دانش‌افزایی زیست‌محیطی: صاحب‌نظران و متخصصان مشارکت‌کننده در پژوهش، دانش‌افزایی زیست‌محیطی را نتیجه دانشگاه‌های نسل چهارم می‌دانند. به اعتقاد آن‌ها دانشگاه نسل چهارم از طریق توسعه شایستگی‌های حرفه‌ای سرمایه انسانی، نگرش، دانش و توانش آن‌ها را با مسائل زیست‌محیطی به‌عنوان یک مسئله منطقه‌ای، ملی و جهانی گره می‌زند که نتیجه آن رفتار شهروندی زیست‌محیطی است. در این راستا مصاحبه‌شونده کد ۲۱ بیان کرد:

«دانشگاه از طریق دانش‌آفرینی مبتنی بر زیست‌محیط پایدار در قالب برنامه‌های درسی فرارشته‌ای مرتبط با مسائل منطقه‌ای و جهانی به دنبال اجرایی شدن برنامه‌هایی است که دانشجویان را قادر سازد تا دانش، مهارت و نگرش‌های لازم را در موضوعات آینده پایدار به دست آورند و بتوانند در آینده به جوامع محلی و منطقه‌ای خدمات مشاوره‌ای ارائه دهند و نسبت به حل مشکلات زیست‌محیطی اقدام کنند.»

همسو با این نتایج، سانتز و همکاران^۱ (۲۰۱۶) نیز در پژوهش خود نشان دادند که آموزش زیست‌محیطی بین جوامع بشری و منابع طبیعی تعادل ایجاد می‌کند؛ بنابراین این روش میان‌رشته‌ای، ساخت یک آگاهی از محیط‌زیست را تضمین می‌کند و ممکن است به تحولات در زمینه اجتماعی منجر شود. از نظر آن‌ها آموزش محیط‌زیست نتیجه جهت‌گیری و بیان موضوعات متنوع و تجارب آموزشی است که ادراک یکپارچه از محیط را تسهیل می‌کند و شرایطی را فراهم می‌کند که منطقی‌تر و قادر به پاسخگویی به نیازهای اجتماعی است. همچنین نتایج پژوهش سدی و همکاران^۲ (۲۰۱۹) نیز با نتایج این پژوهش همخوانی دارد. آن‌ها در

1 Santos et al

2 Sady et al

پژوهش خود نشان دادند دانشگاه‌ها از طریق آموزش‌های رسمی و فعالیت‌های غیررسمی (فوق‌برنامه) تأثیر مثبتی در شکل‌گیری مهارت‌ها باهدف حل مشکلات اجتماعی و زیست‌محیطی دارد. ازسوی‌دیگر، نتایج پژوهش یوسلایز و همکاران^۱ (۲۰۲۰) نیز مؤید این موضوع است. آن‌ها در پژوهش خود نشان دادند رفتار شهروندی محیط‌زیستی تحت تأثیر عواملی ازجمله: تعهدات محیطی، سبک زندگی سبز یا سبک زندگی طرفدار محیط‌زیست، خودکارآمدی، آگاهی یا آگاهی محیطی و تفاوت در چارچوب‌گذاری اهداف است که دانشگاه‌های نسل چهارم نقش اساسی در این زمینه دارند.

ج) توسعه فناوری‌های زیست‌محیطی: تغییرات زیست‌محیطی و چالش‌های پیش‌روی جوامع و نسل‌های آینده، دانشگاه مسئولیت‌گرای نسل چهارم را بر آن داشته که با نگاهی مسئولانه به مسائل و مشکلات جوامع، پاسخگوی نیازهای آن‌ها باشد. امروزه جوامع توسعه‌یافته و درحال‌توسعه، توجه ویژه‌ای به نقش دانشگاه‌ها در فعالیت‌های زیست‌محیطی دارند و سیاست‌گذاران و دولتمردان در تلاش‌اند تا از ظرفیت دانش‌آفرینی و تولید فناوری‌های نوین دانشگاه‌ها در توسعه فعالیت‌های زیست‌محیطی استفاده کنند. دانشگاه نسل چهارم با بهره‌گیری از ساختاری هوشمند، منعطف و پویا، نیازهای زیست‌محیطی منطقه‌ای و جهانی را شناسایی کرده و با استفاده از دانش روز، فناوری‌های نوین سازگار با محیط‌زیست موردنیاز صنایع را طراحی، تولید و ارتقا می‌دهد. دانشگاه متعهد به محیط‌زیست با استفاده از مدیریت دانش سبز و با استفاده از نوآوری‌های زیست‌محیطی به سمت تولید فناوری‌های سبز کمک می‌کند. در این راستا مصاحبه‌شونده کد ۱۸ بیان کرد:

«دانشگاه‌های نسل چهارم در فناوری‌های زیست‌محیطی سرمایه‌گذاری و با استفاده از

انرژی‌های پاک به حفظ محیط‌زیست کمک می‌کنند.»

همسو با این نتایج بررسی انجام‌شده توسط فیلو و همکاران^۲ (۲۰۱۵) نیز نشان داد، دانشگاه‌های پیشرو پژوهش‌های دانشگاهی را به سمت حل مسائل زیست‌محیطی جهت داده، صنایع محلی را به جدیدترین فناوری‌های سبز پیوند می‌دهند و دانش و فناوری‌ها خود را برای حل مسائل و مشکلات زیست‌محیطی به کار می‌گیرند. به‌منظور کاهش سوخت‌های فسیلی در

1 Yusliza et al

2 Filho et al

پروژه‌های مرتبط با انرژی‌های تجدیدپذیر شرکت می‌کنند؛ که نتایج آن علاوه بر مزایای زیست‌محیطی باعث توسعه اقتصادی محلی می‌شود، سرمایه‌گذاری‌های محلی را تقویت می‌کند و نیاز به واردات انرژی را کاهش می‌دهد.

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش نسل‌های دانشگاهی و نقش دانشگاه نسل چهارم (دانشگاه اجتماعی) در توسعه منطقه‌ای مورد واکاوی قرار گرفت. در نسل اول دانشگاه‌ها آموزش محور بوده و رسالت و مأموریت اصلی آن‌ها آموزش حفظ دانش، گسترش دانش و آموزش دانشجویان بوده است. در دانشگاه‌های نسل دوم که به دانشگاه‌های پژوهش محور معروف‌اند؛ پژوهش و پدیدآوری دانش اهمیت می‌یابد، بدون اینکه آموزش از آن جدا باشد. دانشگاه‌های کارآفرین محصول دانشگاه‌های نسل سوم هستند. در این نسل دانشگاه‌ها علاوه بر آموزش و تولید دانش، به ارزش‌آفرینی دانش اقدام کرده و فرصت‌های کسب‌وکار جدیدی برای جامعه خلق می‌کنند؛ اما دانشگاه‌های نسل چهارم که به آن‌ها دانشگاه اجتماعی می‌گویند، نقشی کلیدی در مسیر تعالی حیات اجتماعی و تقویت فضیلت‌های انسانی دارند. نسلی که در آن دانشگاه‌ها به آفرینش منطقه‌ای و محلی دانش اقدام و به توسعه پایدار محلی و منطقه‌ای کمک علمی می‌کنند و نوعی جهانی شدن در خانه را تسهیل می‌کنند. دانشگاه‌های نسل چهارم از طریق توسعه فرهنگی - اجتماعی، توسعه اقتصادی و توسعه زیست‌محیطی نقش حیاتی در توسعه منطقه‌ای دارد. ضمن توسعه مهارت اندیشه‌ورزی، تفکر انتقادی و روشنگری، برای جامعه یادگیری مادام‌العمر را نوید می‌دهد، تفکر مردم‌سالاری را حاکم می‌کند، جایگاه محوری علم و مرجعیت آن را در زندگی ارتقا می‌دهد و توسعه شایستگی‌های مدنی را به ارمغان می‌آورد. حامی و اشاعه‌دهنده ارزش‌ها و هویت منطقه است، به جامعه محلی متعهد است و مشارکت پررنگی در ساخت تمدن آن دارد.

از سوی دیگر، دانشگاه نسل چهارم موتور محرکه اقتصاد محلی است و با گره زدن اقتصاد با دانش و علم روز از طریق ارزش‌آفرینی به دانش و توسعه کارآفرینی اجتماعی، باعث ارتقای صنایع محلی می‌شود و با سوق دادن پژوهش‌های کاربردی و علمی، ایجاد خوشه‌های صنعتی در اجتماع را رونق می‌بخشد و با ارائه فناوری‌های نوین موجب مدرن‌تر شدن صنایع موجود می‌شود. می‌توان مهم‌ترین عامل توسعه اقتصاد منطقه‌ای را حاصل خروجی‌های دانشگاه نسل

چهارم دانست. سرمایه انسانی متخصص و ماهر و تربیت‌شده برای تحول منطقه‌ای از طریق ایجاد اقتصادی مولد و پایدار. خروجی‌هایی که مسلح به آخرین دانش زیست‌محیط هستند و با ایجاد تشکل‌های مدنی، خدمات مشاوره‌ای نوینی در حوزه اقتصادی و زیست‌محیطی ارائه می‌دهند. بی‌شک دانشگاه نسل چهارم دوستدار محیط‌زیست است. با سرمایه‌گذاری در فناوری‌های نوین زیست‌محیطی و پیش‌بینی جایگاه محیط‌زیست در برنامه درسی، دانش و جایگاه آن را در دانشگاه و اجتماع ارتقا داده و زمینه‌ساز توسعه پایدار منطقه‌ای می‌شود؛ بنابراین دانشگاه نسل چهارم به‌عنوان مولد آگاهی و عقلانیت، پایگاهی ارزنده برای آگاهی بخشی به اجتماع است و نگاهی مسئولانه به جامعه دارد. از طریق تعامل خلاق با جامعه، فرصت خلق جوامع یادگیرنده را فراهم کرده و با حمایت از بنیان‌های معنوی و فرهنگی و خلق ارزش‌های اجتماعی، زمینه تعالی حیات اجتماعی را فراهم می‌کند.

پیشنهادها

- به مسئولین و سیاست‌گذاران حوزه آموزش عالی پیشنهاد می‌شود از طریق اصلاح شیوه حکمرانی، شرایط تصمیم‌گیری دانشگاه‌ها را با توجه به شرایط منطقه‌ای تسهیل کنند و با ایجاد چرخه تعاملی بین دانشگاه، جامعه و صنعت، ضمن توسعه ارزش‌آفرینی اجتماعی و خلق جوامع یادگیرنده، زمینه توسعه و بالندگی اجتماع فراهم شود.
- به متخصصان و برنامه‌ریزان حوزه آموزش عالی پیشنهاد می‌شود نیازهای منطقه‌ای و محلی را در طراحی و تدوین برنامه درسی دانشگاهی لحاظ کنند.
- پیشنهاد می‌شود دانشگاه‌ها با بهره‌گیری از پژوهش‌های آینده‌نگر و با تکیه بر ظرفیت‌ها و توانمندی‌های منطقه‌ای و تعامل سازنده و اثربخش با نوآندیشان، نخبگان و نهادهای مدنی شرایط تبادل دانش و بینش بین دانشگاه و جامعه را فراهم کنند.
- به دانشگاه‌ها پیشنهاد می‌شود از طریق انجمن‌های دانشجویی نسبت به حفظ و توسعه فرهنگ و ارزش‌های محلی و منطقه‌ای اقدام کنند.
- پیشنهاد می‌شود دانشگاه‌ها پروژه‌های دانشجویی و دانشگاهی را به سمت حل مسائل کاربردی منطقه‌ای و محلی (مسائل فرهنگی و اجتماعی، مسائل اقتصادی و مسائل زیست‌محیطی) سوق دهند.

- به دانشگاه‌ها پیشنهاد می‌شود از طریق برگزاری همایش‌ها و سمینارها نسبت به آموزش و توانمندسازی اجتماعات محلی و منطقه‌ای اقدام کنند.
- پیشنهاد می‌شود دانشجویان و پژوهشگران از طریق آینده‌پژوهی، امکان استقرار نسل چهارم دانشگاهی را در دانشگاه‌های ایران بررسی کنند.

منابع

- امیرپناهی، محمد؛ مال میر، مهدی؛ شکرپانی، محسن (۱۳۹۵)، وضعیت‌سنجی امید اجتماعی در ایران (تحلیل ثانویه پیمایش وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی)، *پژوهشنامه مددکاری اجتماعی*، دوره سوم، شماره ۹: ۷۹-۱۰۶.
- امیری اسفرجانی، زهرا؛ هاشمیان فر، سیدعلی؛ قاسمی، وحید (۱۳۹۸)، کاوش در امید اجتماعی، نظریه‌ای داده‌بنیاد، *مسائل اجتماعی ایران*، دوره دهم، شماره ۱: ۲۷-۵۱.
- برادران حقیر، مریم؛ نورشاهی، نسرین؛ روشن، احمدرضا (۱۳۹۸)، مفهوم‌سازی مسئولیت اجتماعی دانشگاه در ایران، *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، دوره بیست و پنجم، شماره ۳: ۱-۲۶.
- بوک، درک کی (۱۳۹۶)، *مسئولیت اجتماعی دانشگاه (رسالت دانشگاه در جهان پیچیده امروز)*، مترجم: آرمین امیر و دیگران، تهران: انتشارات دفتر سیاست‌گذاری فرهنگی و اجتماعی با همکاری پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- تایت، ملکوم (۱۳۹۶)، *پژوهش در آموزش عالی*، مترجم: علی خورسندی طاسکوه و دیگران، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- ثمیری، عیسی؛ یمنی دوزی سرخابی، محمد؛ صالحی عمران، ابراهیم؛ گرائی نژاد، غلامرضا (۱۳۹۳)، بررسی و شناسایی عوامل مؤثر در فرآیند «توسعه دانشگاهی» در دانشگاه‌های دولتی ایران، *مطالعات برنامه‌ریزی آموزشی*، دوره دوم، شماره ۴: ۶۷-۱۰۰.
- حبیبی، نوید؛ وظیفه دوست، حسین؛ جعفری، پریش (۱۳۹۵)، مؤلفه‌های ارتقای مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانشگاه آزاد اسلامی، *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، سال بیست و دوم، شماره ۲: ۴۵-۱۲۵.

- خرمشاد، محمدباقر و آدمی، علی (۱۳۸۸)، انقلاب اسلامی، انقلاب تمدن ساز؛ دانشگاه ایرانی، دانشگاه تمدن ساز، تحقیقات فرهنگی ایران، دوره دوم، شماره ۲: ۱۶۱-۱۸۸.
- خواججه سروی، غلامرضا؛ فتحی، محمدجواد؛ اسفندیاری، محمد (۱۳۹۳)، مؤلفه‌های اصلی تمدن سازی انقلاب اسلامی (با تأکید بر نقش عقلانیت، معنویت و علم‌گرایی)، پژوهش‌های انقلاب اسلامی، دوره سوم، شماره ۱۱: ۱-۳۴.
- رجبیان غریب، فاطمه؛ محمدزاده، سعید؛ شریف‌زاده، محمدشریف (۱۳۹۹)، تدوین الگوی پیوند دانشگاه و جامعه مبتنی بر رویکرد مسئولیت‌پذیری اجتماعی در آموزش عالی کشاورزی، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، دوره بیست و ششم، شماره ۴: ۸۵-۱۱۱.
- شفائی یامچلو، طاهره؛ ایلی، خدایار؛ فرامررز قراملکی، احد (۱۳۹۷)، مسئولیت اجتماعی در دانشگاه‌ها، فصلنامه مطالعات فرهنگی دانشگاه تهران، دوره دوم، ۲: ۱۸۹-۲۰۲.
- شکیبایی، زهره؛ قورچیان، نادرقلی؛ خلخالی، علی (۱۳۸۸)، ارائه مدلی برای ایجاد دانشگاه پژوهشی در نظام آموزش عالی ایران، رهبری و مدیریت آموزشی، دوره سوم، شماره ۳: ۶۹-۸۳.
- فراستخواه، مقصود (۱۳۹۷)، گاه و بی‌گاهی دانشگاه در ایران (مباحثی نو و انتقادی در باب دانشگاه‌پژوهی مطالعات علم و آموزش عالی)، تهران: انتشارات آگاه.
- فراستخواه، مقصود (۱۳۹۷)، دانشگاه و آموزش عالی (منظرهای جهانی و مسئله‌های ایرانی)، تهران: انتشارات نی.
- کریمی، شهناز؛ فتحی واجارگاه، کورش؛ فرج زاده اصل، منوچهر؛ خسروی بابادی، علی‌اکبر (۱۳۹۹)، برنامه درسی سبز در نظام آموزش عالی ایران: بحران آب، تغییرات اقلیم، منابع تأمین دانش، آموزش محیط‌زیست و توسعه پایدار، دوره نهم، شماره ۱: ۸۱-۹۴.
- کریمیان، زهرا و محمدی احمدوند، علی (۱۳۹۱)، جامعه اطلاعاتی، هویت فرهنگی و رسالت دانشگاه‌ها، فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، دوره پنجم، شماره ۳: ۴۷-۷۶.
- گال، مردیت؛ بورگ، والتر؛ گال، جویس (۱۳۹۳)، روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روان‌شناسی (جلد اول)، مترجم: احمدرضا نصر و دیگران، تهران: انتشارات سمت.
- گودرزوندچگینی، مهرداد (۱۳۹۷)، رویکرد دانشگاه‌های نسل چهارم کار و عمل (مورد مطالعه: دانشگاه‌های کمبریج، استنفورد و هاروارد)، آموزش مهندسی ایران، دوره بیستم، شماره ۱: ۷۸-۱۶.
- مرجائی، سید هادی (۱۳۹۹)، سرمایه اجتماعی دانشگاهی: مقایسه دانشجویان ایرانی در حال تحصیل در ایران و هند، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره نهم، شماره ۳: ۷۴۹-۷۶۹.

- مروتی، سهراب؛ فتاحی، امین؛ فریدونی ولاشجردی، اکرم (۱۳۹۲)، شاخص‌های چشم‌انداز دانشگاه اسلامی از منظر قرآن و حدیث، *پژوهشنامه معارف قرآنی*، دوره چهارم، شماره ۱۳: ۵۷-۸۲.
- مهدی، رضا (۱۳۹۴)، آینده شناسی آموزش عالی: راهبردها و پیامدهای سازگاری دانشگاه با محیط و جامعه، *فراپند مدیریت و توسعه*، دوره بیست و هشتم، شماره ۱: ۳۱-۵۴.
- مهدی، رضا و شفیع، مسعود (۱۳۹۶)، نقش آفرینی و ظرفیت‌سازی دانشگاه‌های نسل چهارم برای توسعه محلی و منطقه‌ای، *نشریه صنعت و دانشگاه*، دوره دهم، شماره ۳۵ و ۳۶: ۱-۲۲.
- نادعلی پور، حسن؛ کریمی، فریبا؛ ناد، محمدعلی (۱۳۹۸)، کارآفرینی اجتماعی در آموزش عالی: یک مطالعه داده بنیاد، *نوآوری و ارزش آفرینی*، سال هشتم، شماره ۱۵: ۷۵-۹۲.
- یمنی دوزی سرخابی، محمد (۱۳۹۸)، *کیفیت در آموزش عالی*، تهران: انتشارات سمت، چاپ چهارم.
- Abel, J. R., & Deitz, R. (2011). Do colleges and universities increase their region's human capital? *Journal of Economic Geography*, 12(3): 667-691.
- Abonyi, U. K. (2016). Universities' Role in Regional Development: A Case Study of University for Development Studies, Ghana. *Journal of Education and Practice*, 7(26): 11-20.
- Alpaydin, U. A. R., Atta-Owusu, K., & Moghadam, S. (2018). The Role of Universities in Innovation and Regional Development. In *12th Regional Innovation Policies Conference*.
- Benneworth, P., & Fitjar, R. D. (2019). Contextualizing the role of universities to regional development: introduction to the special issue. *Regional Studies, Regional Science*, 6(1): 331-338.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2): 77-101.
- Cai, Y., Ma, J., & chen, Q. (2020). Higher Education in Innovation Ecosystems. *Sustainability*, 12(11): 1-12.
- Chen, S. H., Nasongkhla, J., & Donaldson, J. A. (2015). University Social Responsibility (USR): Identifying an Ethical Foundation within Higher Education Institutions. *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 14(4): 165-172.
- Filho, W. L., Shiel, C., & Paço, A. D. (2015). Integrative approaches to environmental sustainability at universities: an overview of challenges and priorities. *Journal of Integrative Environmental Sciences*, 12(1): 1-14.
- Kotosz, B. G., Lukovics, M., Molnár, G., & Zuti, B. (2015). How to measure the local economic impact of universities? Methodological overview. *Regional Statistics*, 5(2): 3-19.
- Jonkers, K., Tijssen, R. J. W., Karvounarakis, A., & Goenaga, X. (2018). A regional innovation impact assessment framework for universities. *JRC Discussion Paper. Joint Research Center, Brussels*, 44.
- Lan, S. U. (2018). Social Responsibility Quality: Examining the Value and Exploring the Practice of Civilization of the New Era. *Canadian Social Science*, 14(11): 8-10.
- Lukovics, M., & Zuti, B. (2017). Successful universities towards the improvement of regional competitiveness: 'fourth generation' universities.
- Meyer, J., Pillei, M., Zimmermann, F., & Stoglehner, G. (2018). Customized Education as a Framework for Strengthening Collaboration between Higher Education Institutions and

- Regional Actors in Sustainable Development—Lessons from Albania and Kosovo. *Sustainability*, 10(11): 3941.
- Muralidharan, E., & Pathak, S. (2018). Sustainability, transformational leadership, and social entrepreneurship. *Sustainability*, 10(2): 567.
- Olopade, B. C., Okodua, H., Oladosun, M., Matthew, O., Urhie, E., Osabohien, R. & Johnson, O. H. (2020). Economic growth, energy consumption and human capital formation: implication for knowledge-based economy. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 10(1): 37.
- Pawłowski, K. (2009). The 'fourth generation university' as a creator of the local and regional development. *Higher Education in Europe*, 34(1): 51-64.
- Portuguez Castro, M., Ross Scheede, C., & Gómez Zermeño, M. G. (2019). The Impact of Higher Education on Entrepreneurship and the Innovation Ecosystem: A Case Study in Mexico. *Sustainability*, 11(20): 5597.
- Sady, M., Żak, A., & Rzepka, K. (2019). the role of universities in sustainability-oriented competencies development: insights from an empirical study on Polish universities. *Administrative Sciences*, 9(3): 62.
- Santos, J. O., Dutra, V. B., & da Silva Júnior, M. F. (2016). Environmental Education and Higher Education: An Interdisciplinary Teaching Challenge. *International Journal of New Technology and Research*, 2(10):87-91.
- Stephens, J. C., Hernandez, M. E., Román, M., Graham, A. C., & Scholz, R. W. (2008). Higher education as a change agent for sustainability in different cultures and contexts. *International journal of sustainability in higher education*, 9(3): 317-338.
- Wissema, J. G. (2009). *Towards the third generation university: Managing the university in transition*. Edward Elgar Publishing.
- Yusliza, M. Y., Amirudin, A., Rahadi, R. A., Nik Sarah Athirah, N. A., Ramayah, T., Muhammad, Z., & Mokhlis, S. (2020). An Investigation of Pro-Environmental Behaviour and Sustainable Development in Malaysia. *Sustainability*, 12(17): 7083.